
Deurne Rivierenhof

Rapportage van het
archeologisch
onderzoek
30 november t.e.m. 7
december 2015

Sarah LINTEN, Pieter LALOO, Karen
VERSCHUEREN & Jari MIKKELSEN



GATE-rapport 98

Eindeken 18

9940 Evergem

www.gatearchaeology.be

Project:
Deurne Rivierenhof: archeologisch onderzoek.
Opdrachtgever:
Provincie Antwerpen
Desguinlei 100
2018 Antwerpen

GHENT ARCHAEOLOGICAL TEAM bvba
Sarah Linten (Monument Vandekerckhove nv), Pieter Laloo, Karen Verschueren & Jari
Mikkelsen
D/2016/98
ISSN 2033-8678

© 2016 - GHENT ARCHAEOLOGICAL TEAM bvba

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd of aangepast worden, opgeslagen in een geautomatiseerde gegevensbestand en/of openbaar gemaakt worden zonder enige vorm of wijze ook, elektronisch, mechanisch door fotokopie, zonder toestemming van Ghent Archaeological Team bvba.

Inhoudstafel

Inhoudstafel	3
Voorwoord	4
Technische fiche	4
1. Inleiding	5
2. Situering van het projectgebied	5
3. Verloop van het project en toegepaste methodes	24
4. Bespreking van de resultaten	24
5. Antwoorden op de onderzoeksvragen	47
6. Conclusie en advies.....	47
7. Bibliografie	50
Lijst van figuren	51
BIJLAGE 1 : fotolijst	52
BIJLAGE 2 : sporenlijst	53
BIJLAGE 3: vondstenlijst.....	53

Voorwoord

Van 30 november tot en met 7 december 2015 vond te Deurne (Antwerpen) in de kelder van kasteel Rivierenhof een archeologische opgraving plaats. Het betreft een kelder van ca. 59 m² waar de Provincie Antwerpen aanpassingwerken zal uitvoeren, waaronder het verdiepen van het vloerniveau. Dit rapport vormt de schriftelijke neerslag van het verloop en de resultaten van deze archeologische opgraving.

Hierbij willen de auteurs de opdrachtgever de provincie Antwerpen bedanken, meer specifiek de contactpersoon Amke Maes en provinciaal archeoloog Ignace Bourgeois. Ook stadsarcheologen Tim Bellens en Veerle Hendriks van stad Antwerpen en Leendert van der Meij van het agentschap Onroerend Erfgoed (provincie Antwerpen) willen we danken voor de begeleiding. De firma PIT nv uit Kapellen stond in voor de graafwerken.

Technische fiche

Site: Deurne Rivierenhof

Ligging: Deurne (Antwerpen)

Provincie: Antwerpen

Lambert 72-coördinaten (middelpunt terrein): X= 157001,02 Y= 211 983,53

Kadaster : Afdeling Antwerpen 31, Deurne 5, Sectie: B, Perceel: 54f

Onderzoek: archeologische opgraving

Opdrachtgever: Provincie Antwerpen

Uitvoerder: Ghent Archaeological Team bvba

Vergunning archeologische opgraving: 2015 – 483

Vergunninghouder archeologische opgraving: Sarah Linten

Vergunning metaaldetectie: 2015-483 (2)

Vergunninghouder metaaldetectie: Pieter Laloo

Projectarcheologen: Pieter Laloo, Sarah Linten, Karen Verschueren

Bodemkundige : Jari Mikkelsen

Bewaarplaats archief: Provinciaal Archeologisch Depot (PAD) Antwerpen

Grootte projectgebied: 59 m²

Grootte onderzocht gebied: 29 m²

Termijn: 30 november t.e.m. 7 december 2015

Resultaten:

- Walgracht : vermoedelijk 2^{de} helft 16^{de} tot eind 18^{de} eeuw
- Drainagesystemen : 17^{de} tot 20^{ste} eeuw

1. Inleiding

1.1. Aanleiding tot het project

De Provincie Antwerpen wenst aanpassingswerken in de kelders van het Kasteel Rivierenhof te Deurne uit te voeren. Hierbij zou de huidige vloer met 80 cm verlaagd worden. De hiermee gepaard gaande ingrepen hebben impact op het bodemarchief. Om deze reden werd door het Agentschap Onroerend Erfgoed een archeologische opgraving voorgeschreven om het archeologisch potentieel van het gebied te evalueren.

1.2. Onderzoeksvragen

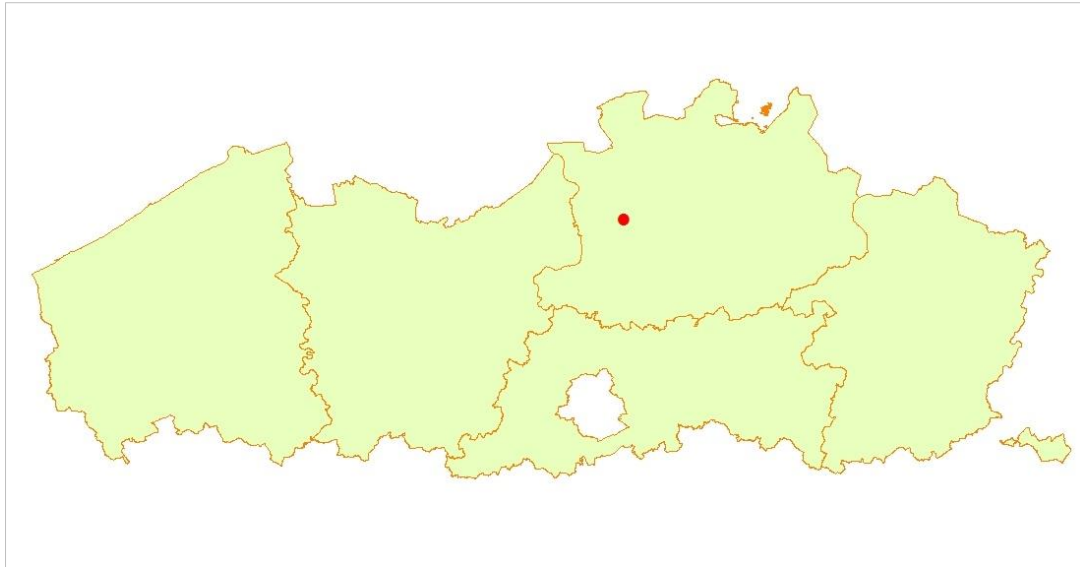
De bijzondere voorwaarden bevatten enkele onderzoeksvragen die tijdens de loop van het onderzoek beantwoord dienen te worden. De vragen voor dit onderzoek zijn de volgende:

- Wat is de aard, omvang, datering, en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?
- Hoe verhoudt de site zich in zijn ruimere omgeving met betrekking tot de onderzochte periode(s)?
- Zijn er sporen aanwezig? Zo ja, geef een beknopte omschrijving.
- Zijn de sporen natuurlijk of antropogeen?
- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- Wat is de waarde van elke vastgestelde archeologische vindplaats?

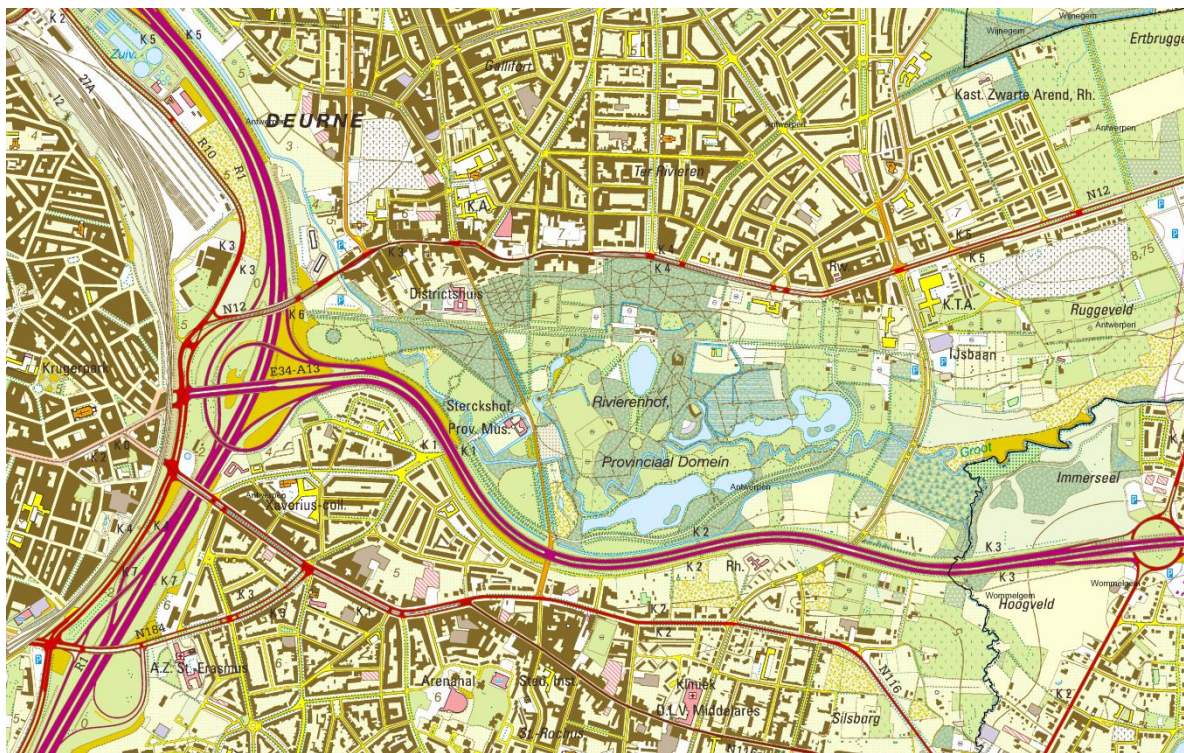
2. Situering van het projectgebied

2.1. Geografische ligging

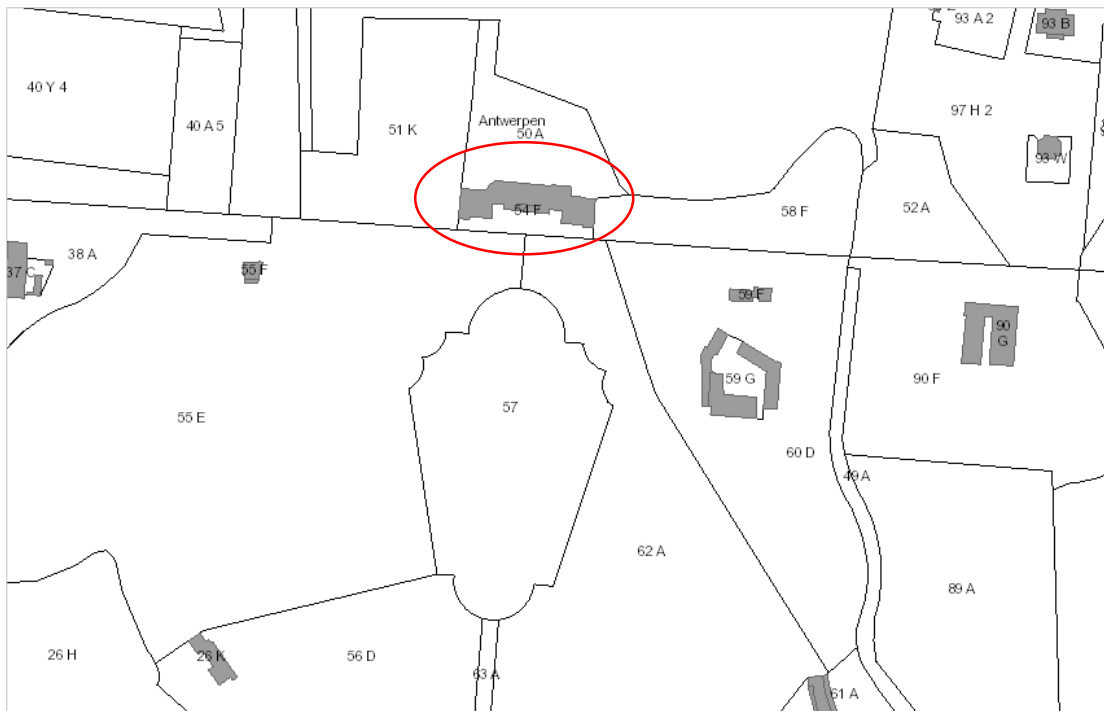
Het projectgebied bevindt zich in Deurne in de provincie Antwerpen. Deurne is het meest oostelijk gelegen district van de stad Antwerpen. Het Schijn, een zijrivier van de Schelde, doorkruist Deurne. Deze rivier heeft twee armen, de Kleine Schijn en de Grote Schijn. Het te onderzoeken gebied bevindt zich in het kasteel Rivierenhof, dat zich situeert in het provinciaal groendomein Rivierenhof. Het Rivierenhof is 144 hectare groot en vormt het grootste park van de Antwerpse agglomeratie. Het park wordt omsloten door de Turnhoutsebaan in het noorden, de Ruggeveldweg in het oosten en de E313 in het zuiden.



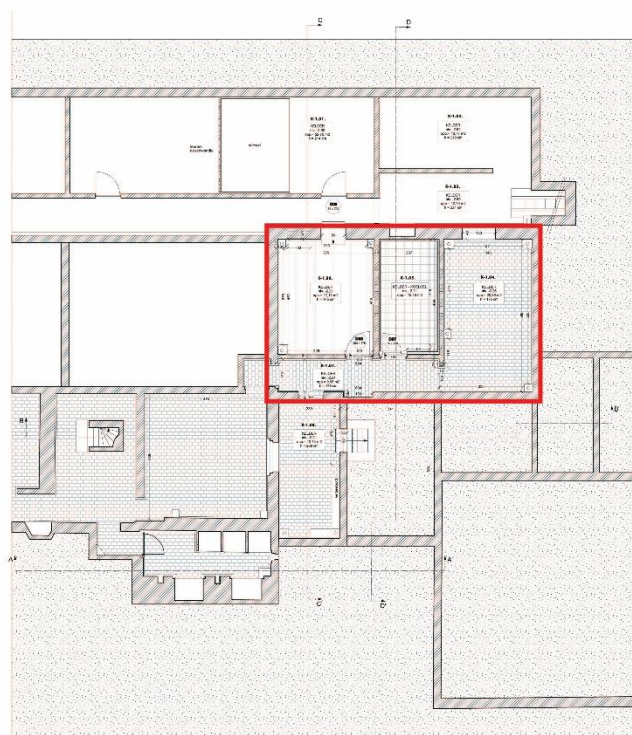
Figuur 1: Situering projectgebied binnen Vlaanderen.



Figuur 2 : Situering van het Provinciaal Groendomein Rivierenhof op de topografische kaart.



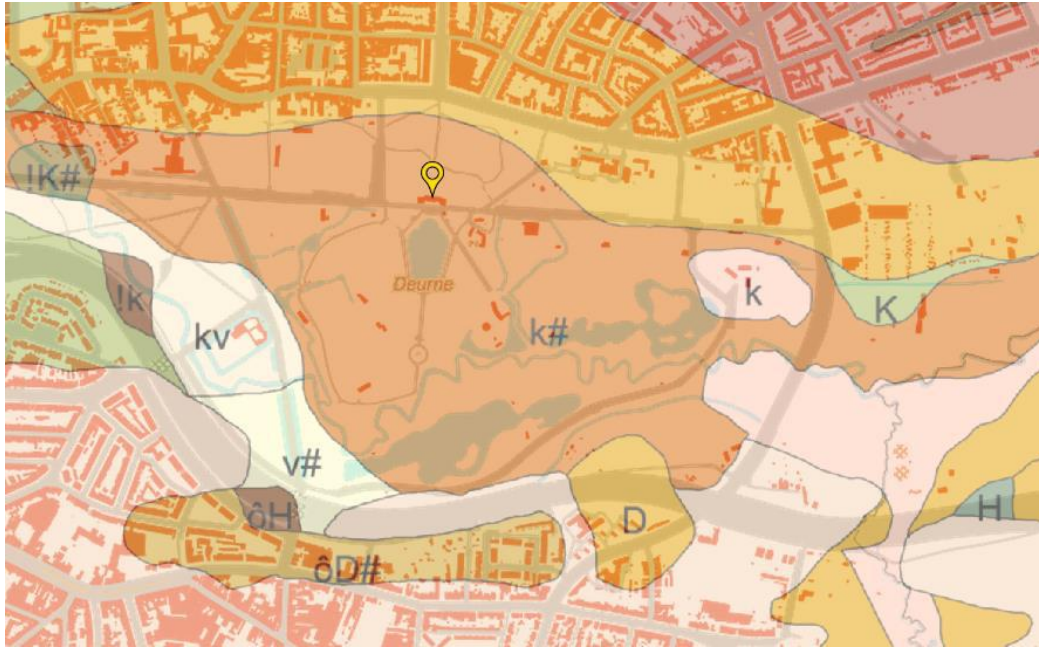
Figuur 3 : Situering van perceel 54f (kasteel Rivierenhof) op de kadasterkaart binnen het provinciaal groendomein.



Figuur 4 : Architecturaal plan met het projectgebied binnen de kelders van het kasteel Rivierenhof.

2.2. Geologie en geomorfologie

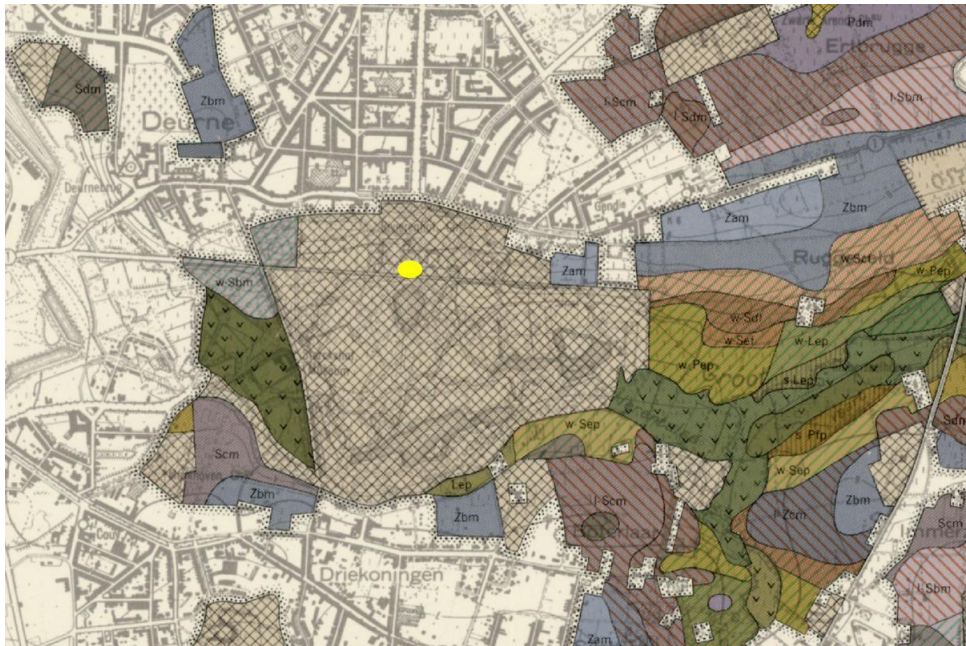
Volgens de quartairgeologische kaart bevindt het kasteel Rivierenhof zich op een zone waar de ondergrond bestaat uit fijn fluviale of fluviatiele holocene sedimenten vermengd met herwerkt tertiair materiaal. In noordelijke richting komen we terecht in grove laat glaciële eolische sedimenten (dekzand).



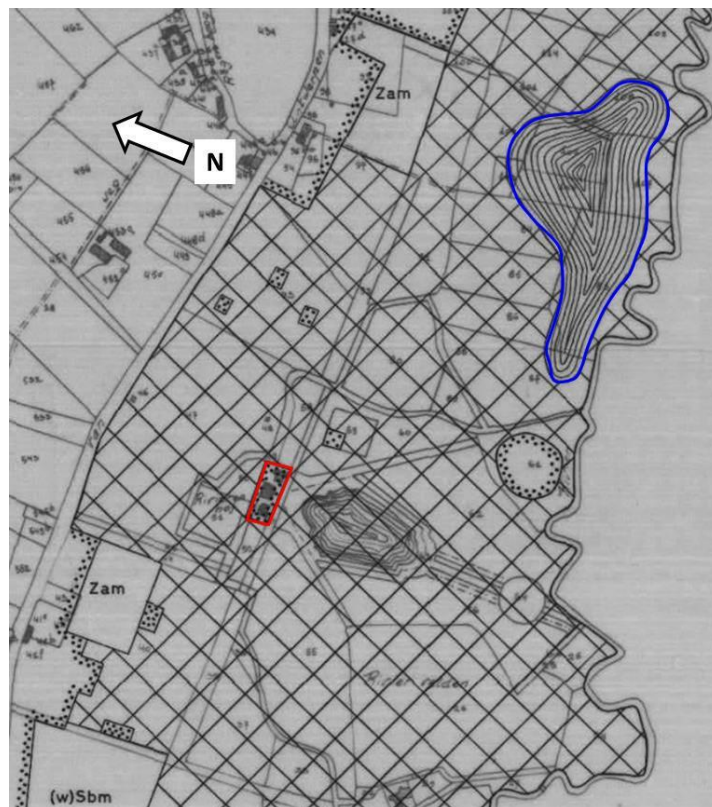
Figuur 5 : De quartairgeologische kaart in de omgeving van kasteel Rivierenhof (gele prikker) (Jacobs et al., 2001).

2.3. Bodemkundige situering

Volgens de bodemkaart is het kasteel gelegen binnen een grote karteringseenheid met de code OT, wat 'vergraven terrein' betekent. Er is dus geen bodemkundige informatie beschikbaar voor de exacte locatie van het gebouw. Rondom het domein Rivierenhof zijn er gronden die wel bodemkundig gekarteerd zijn. Belangrijk is vooral de complete kartering ten oosten van het domein. Hieruit kunnen wij afleiden dat het gebouw waarin het restaurant werd gevestigd vermoedelijk op zandige tot lemig zandige droge tot matig droge plaggenbodems was gelegen. Ten zuiden van het gebouw zullen de bodems veranderen in matig natte en daarna in natte lemige zandgronden met weinig duidelijke humus- en/of ijzer B horizont, met andere woorden in zwak ontwikkelde of verstoorde podzolgronden. Verder naar het zuiden komen wij terecht in het met veen bedekte alluvium van het Grote Schijn, een zijtak van de Schelde.



Figuur 6 : De bodemkartering rondom het domein Rivierenhof (De Coninck, 1960: kaartblad Borgerhout 28E). Het kasteel is in het geel aangeduid.



Figuur 7 : De Popp-kaart (1:5000) met de originele bodemkartering er op geplott¹. Het restaurantgebouw is rood omljnd en de wateroppervlakte met blauw.

¹ Bron: Databank Ondergrond Vlaanderen: www.dov.vlaanderen.be (bodemverkenner)

Op de Popp-kaart (1842 – 1879) waarop de bodemkartering origineel ingetekend werd, is het restaurantgebouw aangeduid als OB (bebouwde zone) maar is er voor de rest geen bijkomende informatie beschikbaar. Alleen ten zuidoosten van het restaurantgebouw en net voor de beek werd een grote wateroppervlakte gekarteerd. Dit zou het resultaat kunnen zijn van veenontginning.

2.4. Historische, historisch-cartografische en archeologische kennis van de omgeving

2.4.1. Deurne

2.4.1.1. *Historische situering*

De vroegste historische gegevens over Deurne gaan terug tot de 12de eeuw. Deurne was toen een kleine parochie die Borgerhout en Borsbeek, delen van Merksem, Wommelgem en mogelijk Wijnegem en 's Gravenwezel omvatte². Volgens de oorkonde van Rogerus, bisschop van Kamerijk, werd in 1185 de kerk van deze parochie aan de Benedictijnenabdij van Ename geschonken³. Vervolgens behoorde deze kerk vanaf 1318 toe aan de Norbertijnen van de Sint-Michielsabdij in Antwerpen⁴.

Hoewel het projectgebied deel uitmaakte van Hertogdom Brabant, werden de grondheerlijke rechten van dit gebied werden uitgeoefend door de prins-bisschoppen van Luik. Kerkrechtelijk viel het onder het bisdom Kamerijk. Na 1288 was de heerlijkheid afwisselend in het bezit van de hertogen van Brabant, de graven van Vlaanderen en de stad Antwerpen. Vanaf 1561 tot het einde van het ancien régime had Antwerpen hier de controle. De parochie was inmiddels in grote lijnen herleid tot de huidige districten Deurne en Borgerhout.

Antwerpen oefende een belangrijke invloed uit op de economische en agrarische ontplooiing van Deurne. Vanaf de eerste helft van de 16de eeuw vestigden handelslui zich aan de Turnhoutsebaan. De stad Antwerpen echter, beducht voor concurrentie, liet dit niet zomaar gebeuren. Hoewel Deurne tijdens de Tachtigjarige oorlog reeds geplunderd en met een uitgedunde bevolking achterbleef na de 'Slag van Deurne' in 1579, bracht het Antwerpse octrooi van 1685 alle pre-industriële activiteiten tot stilstand: alle ambachten en neringen die niet in de strikte behoeften van de lokale boerenbevolking voorzagen, werden verboden. Vanaf nu zou Deurne zich voornamelijk toespitsen op een op land-, bos- en tuinbouw gerichte economie. Belangrijk in deze evolutie is de inplanting van tientallen buitenplaatsen: vanaf de 16de eeuw ontvluchtte de rijke burgerij de drukke stad naar grote en luisterrijke luthoven en -domeinen. Deze situatie bracht de landbouw op peil en Deurne zal tot het begin van de 20ste eeuw dit agrarisch karakter behouden.

In 1836 werden Deurne en Borgerhout officieel van elkaar gescheiden. Tot dan werd o.a. door burgemeesters G. Cogels en F. Pauwels een conservatief beleid gevoerd. Vanaf ca. 1900 zien we een ommekeer naar een socialistisch beleid. De bevolking was intussen ook gestaag gegroeid. Een groot aantal verarmde boeren uit de Kempen kwamen in Antwerpen (havenindustrie) hun geluk zoeken en vestigden zich in Deurne. Ten gevolge hiervan werden een arbeiderscit , nieuwe schoolgebouwen en een nieuw gemeentehuis opgericht en

² <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/120655>

³ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/120701>

⁴ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/12762>

wegenwerken uitgevoerd. Nieuwe wijken en parochies werden gesticht en een industrieterrein werd aangelegd aan het kanaal.

Na de eerste Wereldoorlog groeide de bevolking in Deurne explosief. Deurne groeide uit tot voorstad van Antwerpen. Er werden massaal nieuwe woningen gebouwd. Vroegere kasteeldomeinen werden bouwrijp gemaakt, goedkope en architecturaal weinig interessante woonblokken schoten uit de grond. Een intensieve bouw van openbare gebouwen zoals scholen en kerken ging gepaard met deze evolutie. Hierdoor verdween de landbouw ook volledig uit beeld. Het agrarische karakter van Deurne behoorde vanaf nu definitief toe aan het verleden.

Vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog namen de bevolkingsaantallen opnieuw sterk toe, nog steeds ten gevolge van massale inwijking. Opnieuw verschijnen nieuwe wijken, nu in een iets betere ruimtelijke ordening. In 1976 zal Deurne in vijftien parochies verdeeld zijn. Van de vroegere landbouwgerichte gemeente getuigen alleen nog enkele hoeves. Onder andere het kasteeldomein Rivierenhof kon tot nu zijn groene karakter behouden en werd net zoals enkele andere groene zones ingericht als zone van openbaar nut, namelijk als parkdomein⁵.

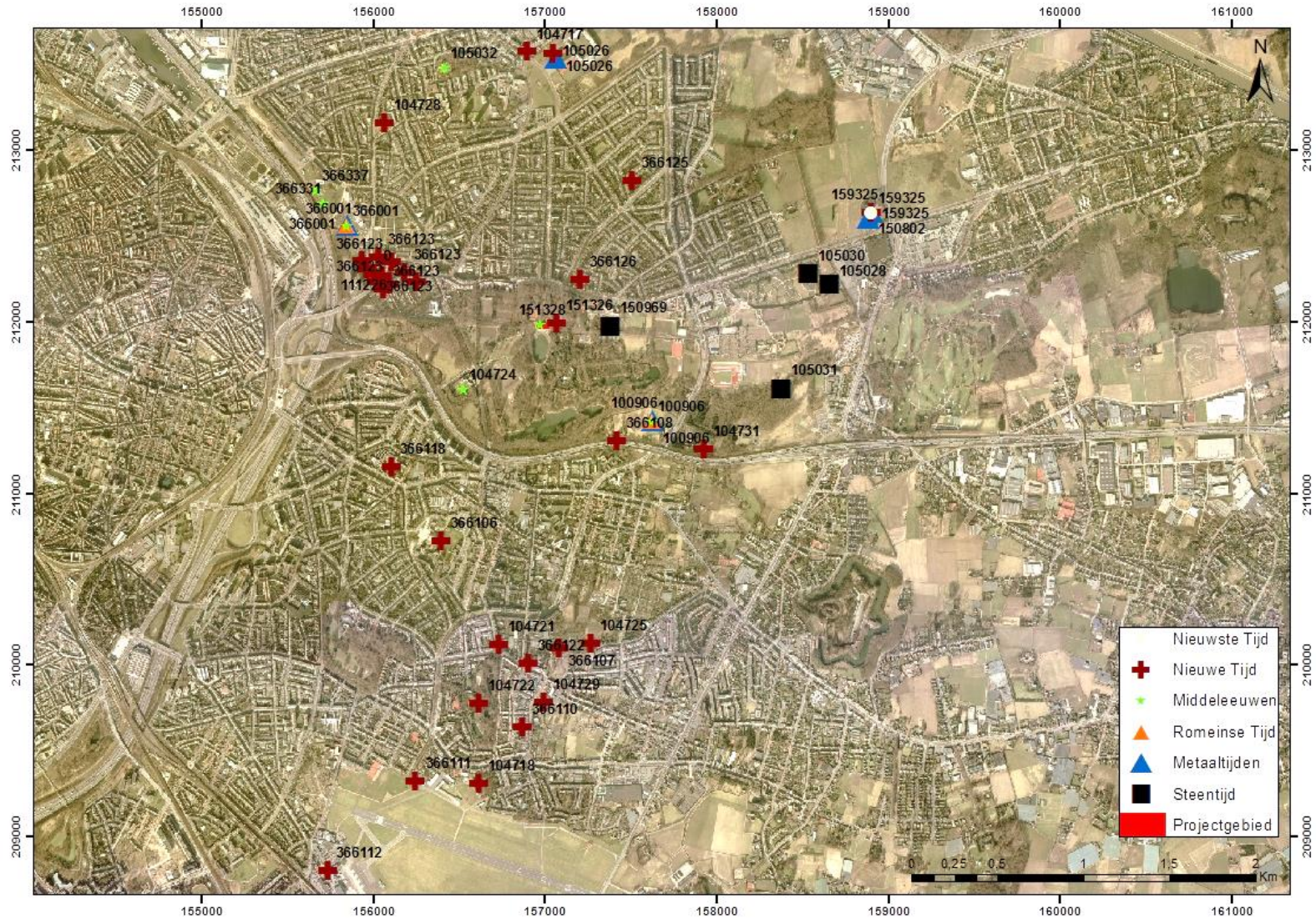
Op 1 januari 1983 werd Deurne samen met zeven andere gemeenten (Antwerpen, Berchem, Borgerhout, Ekeren, Hoboken, Merksem en Wilrijk) gefusioneerd tot de stad Antwerpen. Iedere vroegere gemeente werd omgevormd tot een district, waardoor een stad ontstond met bijna 500.000 inwoners⁶.

2.4.1.2. Archeologie

In Deurne heeft tot op heden nog niet veel archeologisch onderzoek plaatsgevonden. Enkele toevalsvondsten, de inspanningen van de heemkundige kring *Turninum* en de bewaarde historische gebouwen zorgen toch voor volgende beknopte informatie.

⁵ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/120655>

⁶ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/122215>



Figuur 8: Aanduiding van de archeologische vindplaatsen in Deurne per periode (© Centraal Archeologische Inventaris 15/12/2015)

Steentijden

Gedurende de twintigste eeuw kwamen verschillende lithische artefacten uit de steentijd als toevalsvondsten aan het licht (datering niet gespecificeerd)⁷.

Metaaltijden

Aan het einde van de 19de eeuw werd een gouden stater van de Nervii gevonden, waarschijnlijk op de gronden van het kasteel Boekenberg⁸. Op de site van het kasteel van Gallifort werden opgravingen uitgevoerd door de heemkundige kring *Turninum* (1970-1974). Er werden kuilen, een waterput, en aardewerk uit de (midden of late) ijzertijd aangetroffen⁹. Bij opgravingen bij de tramwerk- en stelplaats werden ook een gebouwplattegrond en waterput uit de ijzertijd aangetroffen¹⁰.

Romeinse tijd en Middeleeuwen

De Sint-Fredeganduskerk¹¹ vindt haar oorsprong in de 9de of 10de eeuw. Op de helling van de kerkheuvel naar de Schijn, nabij Sint-Fredegandus, vonden opgravingen plaats tussen 1975 en 1980. Naast aardewerk uit de ijzertijd, Romeinse tijd en middeleeuwen, werden restanten van oeverbeschoeiing en een plankier gevonden (13de-14de eeuw)¹². Vlakbij werden nederzettingssporen uit de volle middeleeuwen aangetroffen¹³.

Het Bisschoppenhof¹⁴ bestond oorspronkelijk uit een motte met slotgracht, waarvan een eerste vermelding gekend is uit 1288. Door de eeuwen heen werd dit hof verscheidene malen verbouwd of heropgebouwd.

Lusthoven en kastelen

Verschillende hoven of kastelen, waarvan nu nog delen bewaard zijn, vinden hun oorsprong in de 16de eeuw toen ze als lusthof opgericht werden. Voorbeelden hiervan zijn het kasteel van Boekenberg¹⁵, waterslot Te Couwelaar¹⁶, en het Boterlaarhof¹⁷. Andere 16de eeuwse hoven werden reeds gesloopt, zoals het Muggenberghof¹⁸ dat in 1842 afgebroken werd, of Venneborg¹⁹, dat na Wereldoorlog II gesloopt werd voor de aanleg van een nieuwe wijk.

⁷ CAI 105028, 105030,105031

⁸ CAI 100315

⁹ CAI 105026

¹⁰ CAI 159325, 150802

¹¹ CAI 104727

¹² CAI 366001

¹³ CAI 366331, 366337

¹⁴ CAI 105032

¹⁵ CAI 104722

¹⁶ CAI 104728

¹⁷ CAI 104731

¹⁸ CAI 104723

¹⁹ CAI 366125

Restanten met 17de eeuwse oorsprong worden teruggevonden onder de vorm van de herberg "Exter"²⁰, kasteel Zwarte Arend²¹ en het lusthof Drakenhof²².

Verspreid over het grondgebied van Deurne liggen tevens een aantal hoeves met 18de-eeuwse oorsprong: hoeve Covens²³, hoeve Sitters²⁴, de Vleerakkerhoeve²⁵ en de Vloeberghshoeve²⁶.

Een aantal nummers in de CAI verwijst naar plaatsen waar bewoning werd opgetekend op de Ferrariskaart ²⁷. De Ferrariskaart dient als *terminus ante quem* voor deze plaatsen. Ze worden dus gedateerd vóór 1771-1777. In de omgeving, meer bepaald ter hoogte van de ring van Antwerpen, zou volgens het Brialmontplan ook de 19de eeuwse Brialmontversterking²⁸ nog aanwezig kunnen zijn.

2.5. Kasteel en kasteeldomein Rivierenhof

2.5.1.1. Historische situering

De vroegste aanwijzing van bewoning op de gronden waar vandaag het kasteel Rivierenhof gelegen is, lijkt te dateren uit de late middeleeuwen. In 1429 wordt een pachthoeve van 3 bunders (ongeveer 4 hectare) vermeld op deze locatie (Thiers, 2011: 3). De benaming 'Ter Rivieren' duikt voor het eerst op in 1514 in een akte waarbij de rijke Antwerpse koopman Magnus van Bullestraete het landgoed verwierf en de hoeve ombouwde tot lusthof. Bij de verkoop aan Jan de Cordes in 1543 wordt het hof van Rivieren omschreven als een stenen gebouw met een kruidentuin en boomgaard binnen grachten ("een steenen huys, berghe, grooten bogaerde, hooftboomen, cruythof, het al omringdt van water, neerhove,... woon- en duyfhuyze, stallingen,..."). Het neerhof, een tweede boomgaard, het poorthuis en andere bijgebouwen bevonden zich buiten de grachten. Dit alles wijst erop dat het landgoed was uitgegroeid tot een *hof van plaisancie* met bijhorend hoevegebouw. De aanwezigheid van een stenen gebouw wijst op de welstand van de eigenaar van het Rivierenhof. Uit deze eerste fase is momenteel niets zichtbaar (Thiers, 2011: 3). Het buitenverblijf werd in de volgende decennia enkele malen gekocht en weer verkocht. Het bleef in handen van dezelfde bevolgingsklasse van rijke Antwerpenaren^{29 30}.

²⁰ CAI 104721

²¹ CAI 104730

²² CAI 104718

²³ CAI 104720

²⁴ CAI 104719

²⁵ CAI 104725

²⁶ CAI 104729

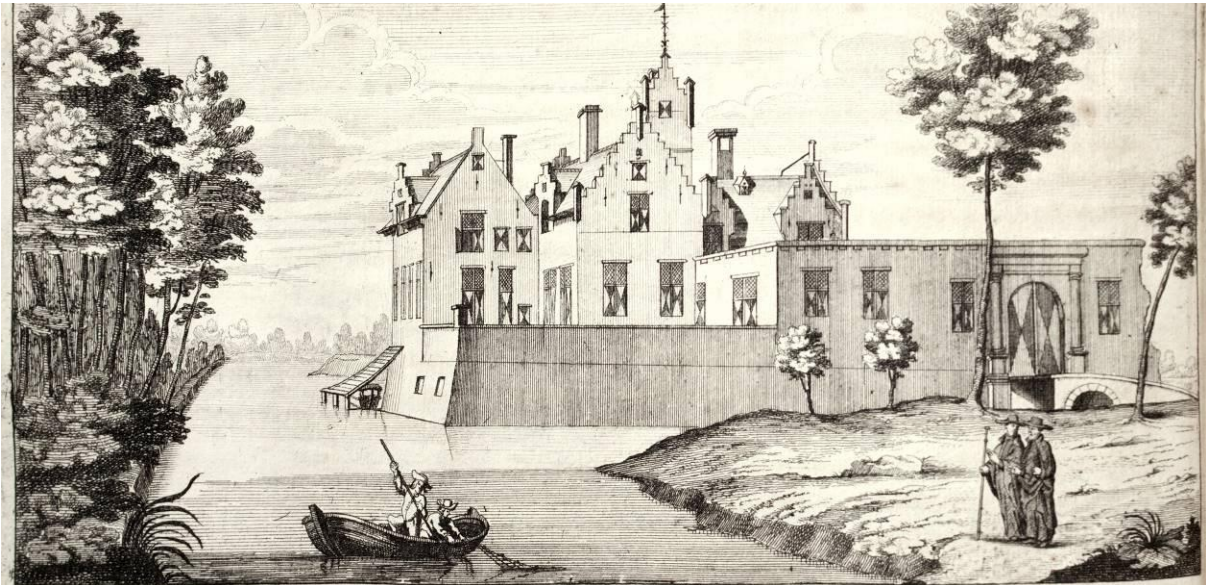
²⁷ CAI 104726, 366126, 366123, 366108, 366122, 366105, 366107, 366110, 366111, 366121, 366113

²⁸ CAI 366357

²⁹<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/11332>

³⁰http://www.provincieantwerpen.be/content/dam/provant/dvt/Groendomeinen-Regio-Antwerpen/pgra-rivierenhof/RH_AlgemeneWandeling_2014.pdf

Eind 16de eeuw zou dit gebouw in vlammen opgaan. In 1618 werd het Hof ter Rivieren samen met het aanpalende Sterckshof³¹ gekocht door de Antwerpse professen, een elite van de Nederlandse jezuïetenorde. Het domein werd uitgebreid tot 7 bunders en het gehavende gebouw werd tot klooster omgevormd³². Aangezien de professen geen landbouwuitbating mochten bezitten, werd de hoeve opgegeven. Er waren geen opbrengstgronden, enkel een moestuin en een klein bos. In de annalen van de jezuïeten is er kort na de aankoop sprake van aanpassingswerken aan het gebouw om het geschikt te maken aan de nieuwe bewoners, maar ook om schade uit de oorlogsjaren te herstellen. Volgens de annalen stonden toen enkel de buitenmuren en de ommuring nog recht. Een dubbele brug, rustend op pijlers, vormde toen de toegang tot het buitenhuis (Thiers, 2011: 5).



Figuur 9 : Het Rivierenhof voor de verbouwingen van 1660 (Thiers, 2011: 6).

Tot 1660 vormde het buitenhuis een omgracht gebouwcomplex in traditionele bak- en zandsteenstijl met drie woonvleugels, een traptoren en een groot poortgebouw (zie figuur 9). In 1660 werd een tweede verbouwingsfase aangevat door de professen. De constructie met drie vleugels werd samengevoegd tot een gebouw onder één dak. Ten tijde van de professen stonden op het domein nog verschillende andere bouwwerken. Hiervan is enkel de jezuïetenpoort aan de Turnhoutsebaan bewaard gebleven. De poort is dankzij een opschrift gedateerd in 1741 (Thiers, 2011: 10).

Nadat de jezuïetenorde in 1773 werd opgeheven werden het Rivierenhof en het Sterckshof in 1776 opgekocht door Jean-Baptiste Cogels, een rijke bankier. Deze twee domeinen zullen vanaf nu samen het domein Rivierenhof vormen. Het Sterckshof werd omgevormd tot pachterswoning. Het buitenhuis Rivierenhof werd omgebouwd tot zomerverblijf volgens neoclassicistische mode en alle bijgebouwen werden afgebroken. Het grote kasteeldomein werd onder handen genomen door een tuinarchitect. Onder bewind van de familie Cogels

³¹ Zie ook: <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/relict/11279>

³² <http://www.kvns.be/landschappen-parken-deurne-1/>

werden nog verschillende aanpassingen aan het domein uitgevoerd. De bouw van bijgebouwen naast het kasteel leidde tot de demping van enkele omliggende grachten. Zo werd in 1809 de binnengracht (tegen de noordelijke muur van het kasteel) gedempt. Het huidige terras aan de achterzijde, met bijhorende onderkeldering, was tot dat moment een gracht (Thiers, 2011: 16, 24, 29).

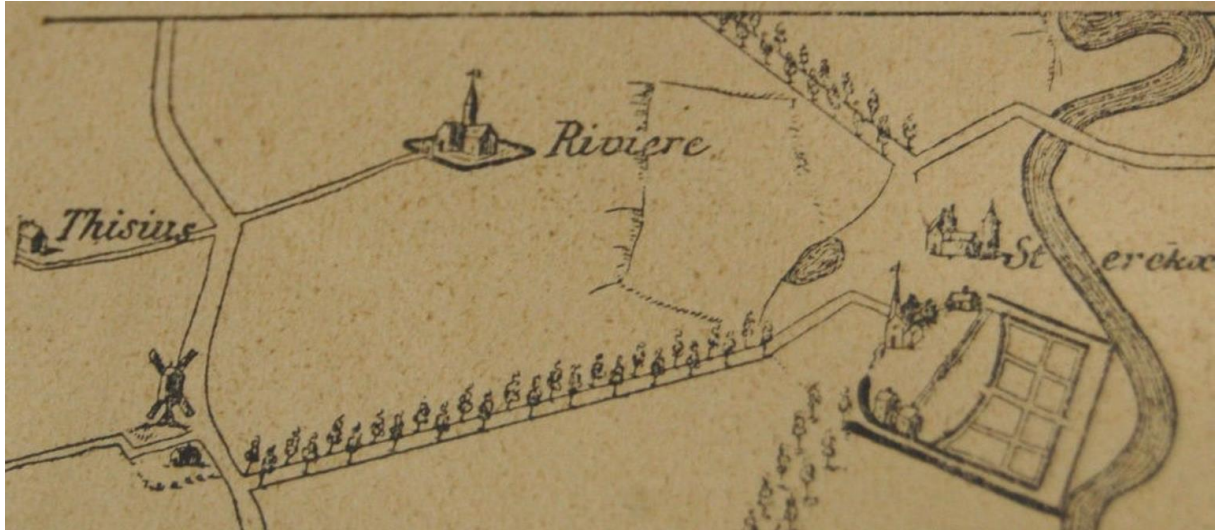
In 1921, na het overlijden van de eigenaarsfamilie Cogels, verkeerden de erfgenamen in ruzie. Het domein werd opgekocht door de provincie Antwerpen. Onder impuls van provinciegriffier J. Schobbens wilde men het domein ten dienste stellen van de bevolking. Het kasteel werd verbouwd en ingericht als hotel-restaurant met kledkamers en een feestzaal. De twee losstaande bijgebouwen werden verbonden met het hoofdgebouw. Het Rivierenhof in Deurne vormt zo het oudste provinciaal domein van België.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog liep het domein weinig schade op. Na de oorlog moesten enkele herstelling worden uitgevoerd aan schrijnwerk, plafonds, bezettingen en glaswerk in het gebouw.

In de jaren '80 van de 20ste eeuw werden nogmaals verbouwingswerken uitgevoerd aan het kasteel. Hierbij werd vooral de interne ruimteverdeling aangepast, en werden de elektrische installaties, gasaansluitingen, sanitair en verwarmingsinstallaties vernieuwd (Thiers, 2011: 18-26).

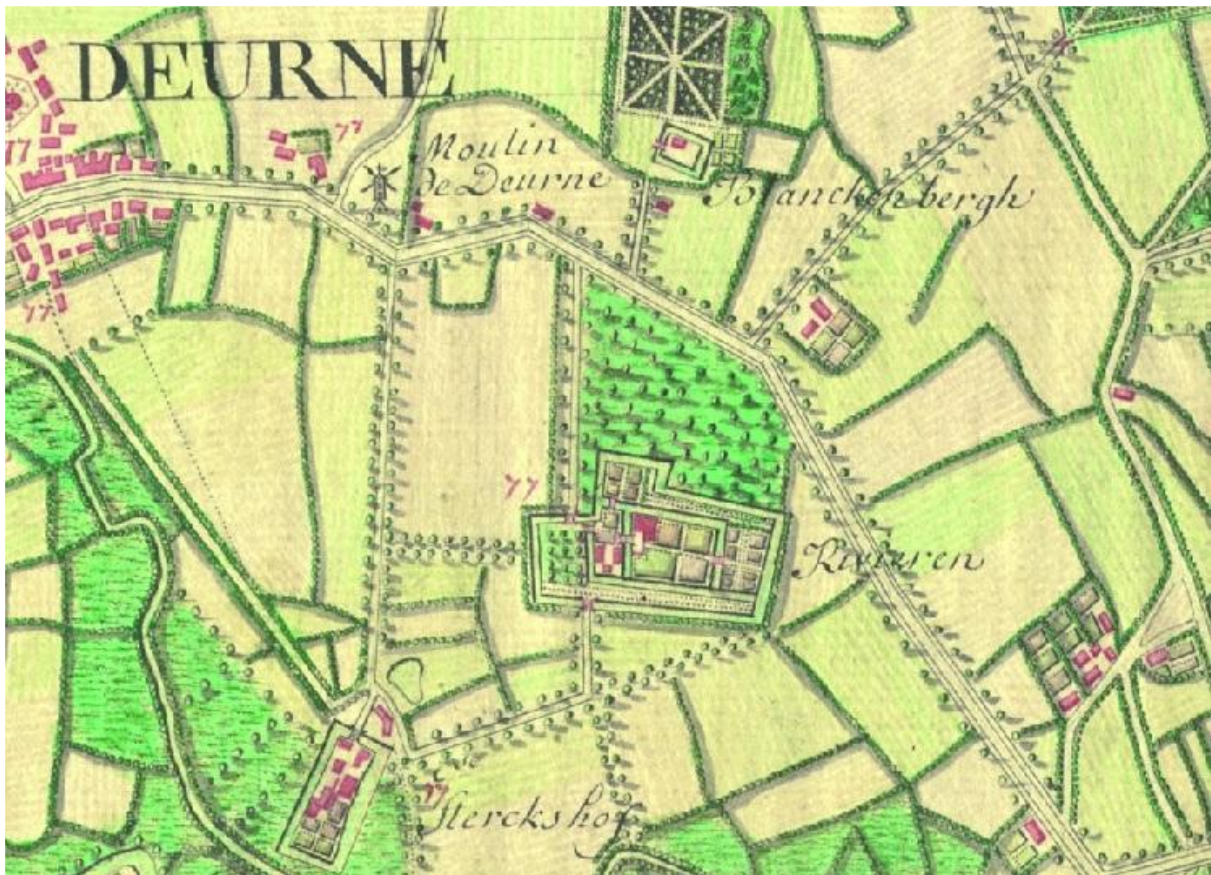
Op 1 februari 1993 werd het kasteel met bijhorende jezuïetenpoort beschermd als monument.

2.5.1.2. Historisch-cartografische informatie



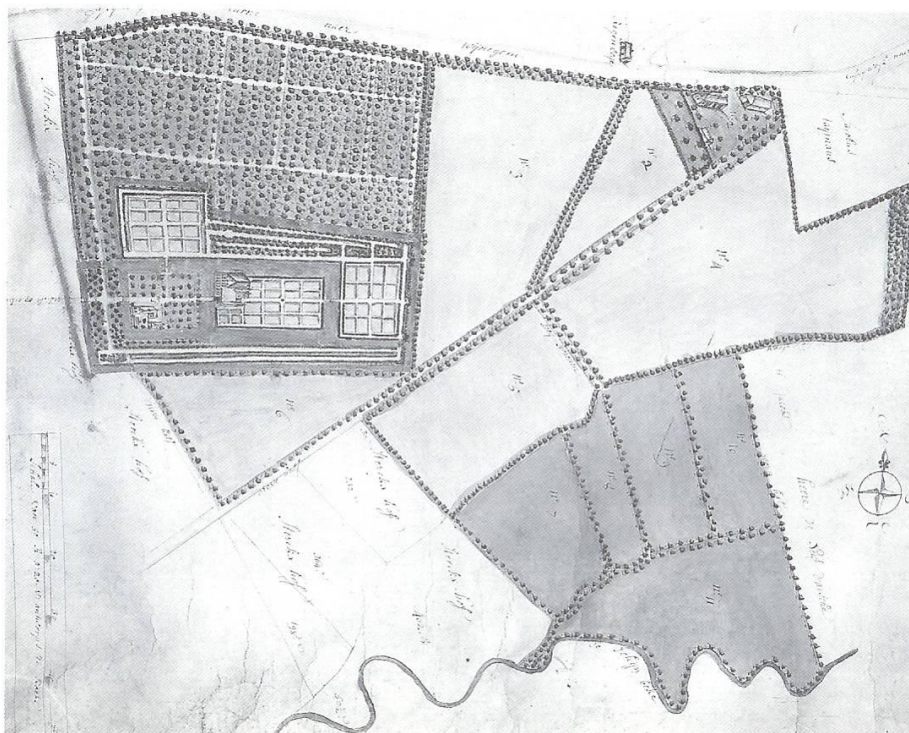
Figuur 10 : Het Rivierenhof met huistoren op het plan van Deurne door P. Verbiest in 1662 (Thiers, 2011: 7).

In 1662 werd een plan van Deurne opgemaakt door P. Verbiest. Hierop werd het domein Riviere opgetekend. Slechts de meest uitgesproken kenmerken van het gebouw werden afgebeeld: een omgracht complex met een toegangspoort. Het gebouw bestaat uit twee haaks op elkaar staande woonvleugels onder zadeldak met een huistoren in de oksel van beide gebouwen. De opbouw met twee dwarshuizen en een langhuis lijkt erop te wijzen dat het complex in verschillende fases is gebouwd en uitgebreid (Thiers, 2011: 7).



Figuur 11 : Het Rivierenhof (centraal) op de Ferrariskaart (© Koninklijke bibliotheek van België).

Op de Ferrariskaart (1771-1778) wordt het Rivierenhof afgebeeld als een omweld domein met buiten- en binnengrachten. De grachten zijn overspannen door (houten?) bruggen.

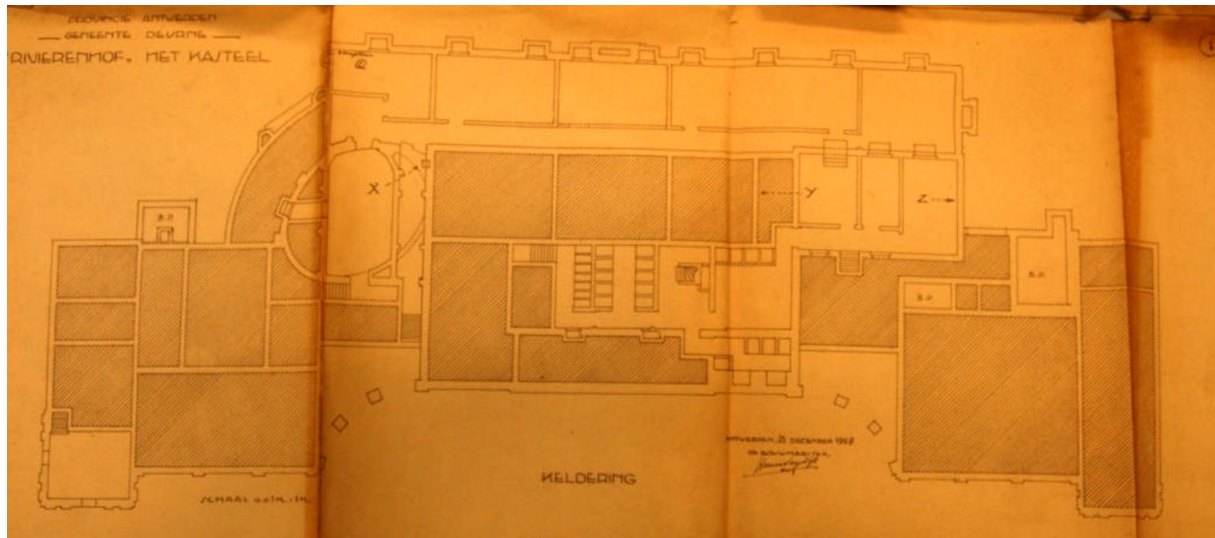


Figuur 12 : Het Rivierenhof bij de openbare verkoop in 1776 volgens Stijnen (Rebmann, 1997: 95).

Bij de openbare verkoop in 1776 werd het landgoed nauwkeurig beschreven (Thiers, 2011: 10). Er werd ook een kaart van het domein opgesteld door landmeter Peter Stijnen (figuur 12). Deze kaart toont een langhuis, met de nok oost-west georiënteerd.

2.5.1.3. De kelders van het Rivierenhof

Volgens Leni Thiers vormen de kelders van het Kasteel Rivierenhof een belangrijke bron voor de duiding van bouwfases. De kelders van het Rivierenhof zouden echter moeilijk te interpreteren zijn. Vele afwerkingslagen zijn over elkaar aangebracht, wat de muren slecht leesbaar maakt (Thiers, 2011: 29).

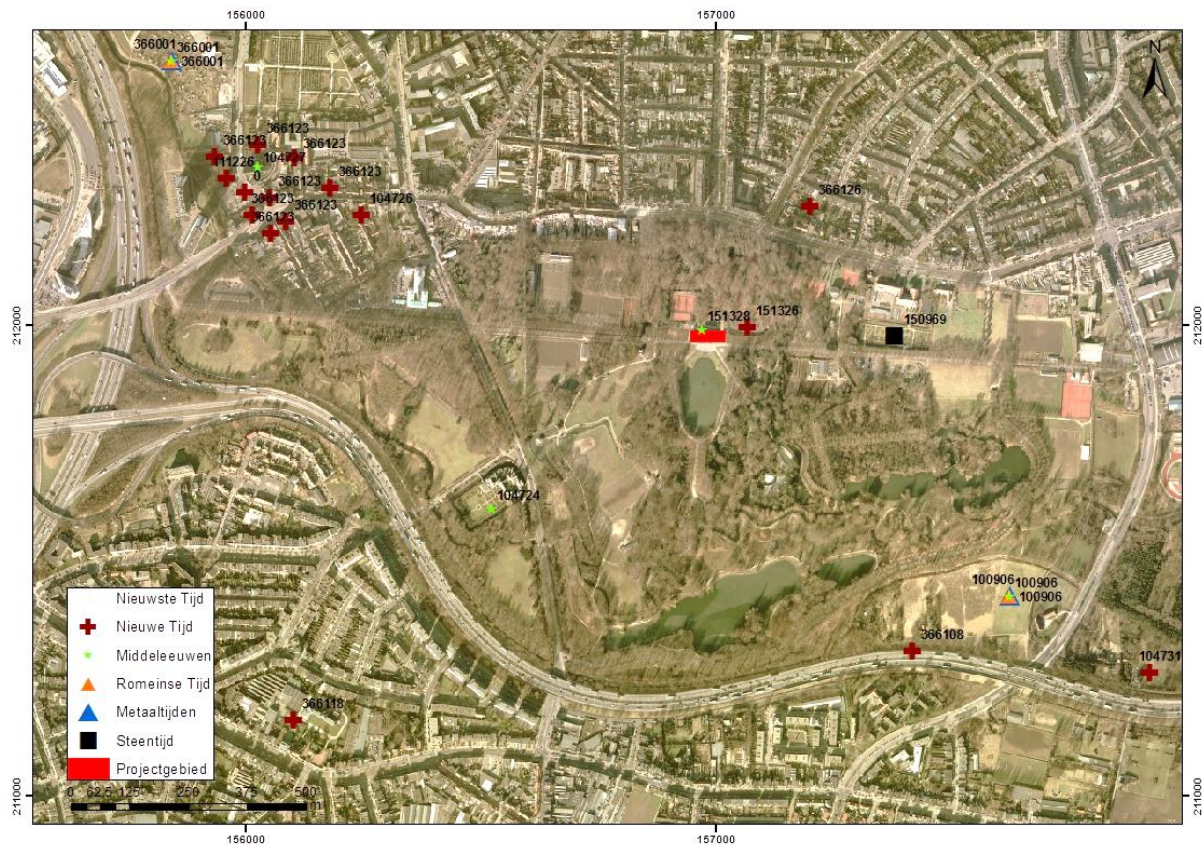


Figuur 13 : Kelderplan uit 1927 (Provinciearchief Antwerpen; Thiers, 2011: 22)

De middenvleugel van het Rivierenhof is slechts gedeeltelijk onderkelderd. In de zijvleugels uit 1780 werd enkel de conciërge- of hovenierswoning onderkelderd. Voor de huidige archeologische opgraving zijn voornamelijk de kelders aan de noordzijde onder het terras belangrijk. Deze werden tussen 1921 en 1924 aangelegd. Tot 1809 bevond zich op de locatie waar deze kelders zich nu bevinden een gracht. Aangezien de middenvleugel slechts gedeeltelijk onderkelderd is, betekent dit dat de keldermuur aan de noord- en oostzijde slechts aan de buitenzijde zichtbaar is dankzij de nieuwe kelders onder het terras. De aanwezigheid van natuurstenen blokken in de keldermuren langs de voormalige binnengracht wijzen op een 16de-eeuwse oorsprong. Op de 17de-eeuwse prent die Leroy publiceerde in de *Marchionatus Antverpiensis* (zie figuur 8) is duidelijk zichtbaar hoe het Rivierenhof volledig door water omgeven was en stenen muren oprezen uit de grachten. Deze muren gaan over in omheiningsmuren of in de buitenmuren van de gebouwen. De hier teruggevonden funderingsmuur kan dus zowel het onderstel van een omheiningsmuur als van een gebouw zijn. Het ontbreken van kelders onder de noordzijde van de middenvleugel lijkt verwonderlijk. In de buitenmuur, die voorheen uitgaf op de binnengracht, zijn ontlastingsbogen aanwezig die kunnen wijzen op gevelopeningen. Dergelijke openingen hebben enkel nut indien deze uitgeven op een achtergelegen open ruimte (Thiers, 2011: 29).

2.5.1.4. Archeologie

Er is weinig archeologische informatie beschikbaar. Op de Centrale Archeologische Inventaris van Onroerend Erfgoed zien we enkele toevallsvondsten en de resultaten van de opgraving van een ijskelder. In de onmiddellijke omgeving van het kasteel werd ter hoogte van de Jezuïetendreef in 2012 een beperkte archeologische opgraving uitgevoerd door archeologen van Monument Vandekerckhove nv.



Figuur 14 :Aanduiding van de archeologische vindplaatsen in het Domein Rivierenhof per periode (© Centraal Archeologische Inventaris 15/12/2012).

Concentratie lithische artefacten

In 1989 werd een concentratie lithische artefacten gevonden (o.a. kern, klingfragmenten, afslagfragmenten, geretoucheerde afslagen) bij de voorbereidingen voor de heraanleg van de rozentuin. Ze werden geïnterpreteerd als sporen van een mesolithische kampplaats³³.

Aardewerk

³³ CAI 150969

In 2007 werd na een veldprospectie melding gedaan van scherven uit de ijzertijd (handgevormd aardewerk), Romeinse tijd en middeleeuwen in de zuidoostelijke hoek van het domein³⁴.

Opgraving ijskelder

In 2010 werd door Triharch de ijskelder in het Rivierenhof geprospecteerd en opgegraven. De ijskelder zou ten laatste tijdens het laatste kwart van de 18de eeuw gebouwd zijn, net zoals het tuinpaviljoen dat erboven gebouwd werd. Het tuinpaviljoen, in de vorm van een Grieks tempeltje, werd in 1952 afgebroken³⁵.

Sterckshof

Het Sterckshof is ook gelegen op het huidige domein Rivierenhof. In de 16de eeuw werd het Sterckshof uitgebouwd tot een riant buitengoed. De oorsprong van het domein zou echter een versterkte hoeve met gracht zijn. Deze hoeve had de naam 'Hooftvunder' en zou te dateren zijn vóór de 13de eeuw³⁶.

Onderzoek Jezüetendreef

Tijdens het onderzoek in 2012 werden twee sleuven aangelegd: één ter hoogte van de huidige gracht, noord-zuid geöriënteerd, en één haaks hierop. In het uiterste zuiden van sleuf 1 werd een gracht aangesneden. Deze gracht maakt mogelijk deel uit van de buitengracht van het kasteel die te zien is op de Ferrariskaart (blauw gemarkeerd op figuur 15).

³⁴ CAI 100906

³⁵ CAI 151326

³⁶ CAI 104724

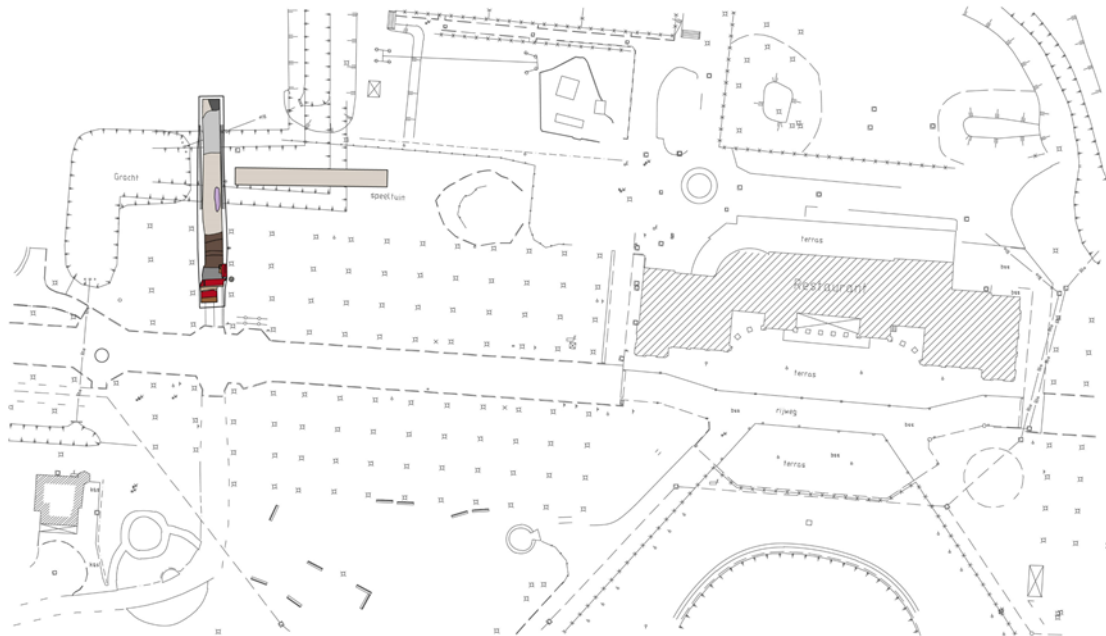
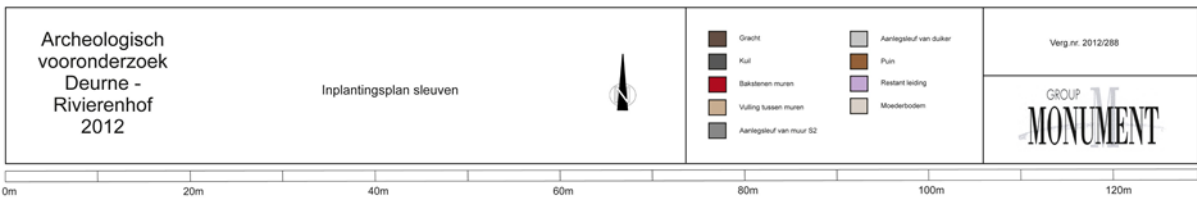


Figuur 15 : Het Rivierenhof op de Ferrariskaart. Rood: een deel van de binnen- en buitengracht. Blauw: ligging van het stuk gracht dat mogelijk geïdentificeerd kan worden als de opgegraven gracht. Geel: westelijk nieuw aangelegd stuk gracht. Paars: oostelijk nieuw aangelegd stuk.

De datering van de aanleg van de gracht kon niet precies worden achterhaald gezien het beperkte vondstenmateriaal. Op basis van cartografisch materiaal wordt wel besloten dat de aanleg dateert van voor de heraanleg van het park door Cogels (eind 18de-begin 19de eeuw). Mogelijk gaat het zelfs uit een origineel stuk gracht dat dateert uit de 15de of 16de eeuw.

Bij de opgravingen werd ook muurwerk aangetroffen dat dateert van na de demping van de gracht. Ook ditmaal kan geen nauwkeurige datering van de sporen worden gegeven door gebrek aan dateerbaar archeologisch materiaal. Het is mogelijk dat ook zij door Cogels werden aangelegd maar een datering tussen de tweede helft van de 16de eeuw en de eerste helft van de 18de eeuw is eveneens plausibel³⁷.

³⁷ Hendriks V., 2012: 45-46.



Figuur 16 : opgravingsplan onderzoek Monument ter hoogte van de Jezuïetendreef (2012)

3. Verloop van het project en toegepaste methodes

3.1. Algemeen

Het archeologisch onderzoek ging op maandag 30 november van start en werd op maandag 7 december beëindigd.

De inplanting van de sleuven in de testfase wijkt af van de voorgestelde inplanting, doordat de betonnen keldervloer en twee tussenmuren reeds werden uitgebroken voor de start van de opgraving. De daardoor vrijgekomen kelderruimte zorgde ervoor dat er één sleuf in de lengteas en 2 sleuven haaks hierop werden aangelegd. Tijdens het veldwerk werd één van deze haakse sleuven uitgebreid tot een kijkvenster ter hoogte van een concentratie aan sporen. Er werd verdiept tot het niveau van de moederbodem of de geplande verstoringsdiepte, met name 80cm onder de uitgebroken keldervloer, bereikt was.

De grondvlakken en aanwezige sporen werden geregistreerd aan de hand van foto's. Verder werden ook alle sporen en contouren met de hand ingemeten en opgetekend op schaal 1/20. Coupes werden eveneens gefotografeerd en geregistreerd op schaal 1/20. Tijdens de rapportage werden grondplan en coupetekeningen gedigitaliseerd en verder bewerkt in Illustrator, Quantum-Gis en ArcGis.

4. Bespreking van de resultaten

4.1. Algemeen

De werkput besloeg zoals eerder beschreven een opengebroken kelderruimte in het noordoosten van het kasteelgebouw. Het eerste aangelegde vlak werd grotendeels gekenmerkt door de aanwezigheid van de natuurlijke bodem, voornamelijk in de zuidelijke helft van de werkput. In het westen van de put bevonden zich twee kuilen in de moederbodem (zie beschrijving Fase I). In het uiterste noorden, evenwijdig met de noordelijke keldermuur bevond zich een gedempte gracht met in het westen afvoerkanaal uit verschillende fasen die naar deze gracht toe liepen (zie beschrijving Fase II). Tot slot behoren de keldermuren zelf, en een wirwar aan afvoerkanaaltjes tot de recentere fasen van de werkput (zie beschrijving Fase III).

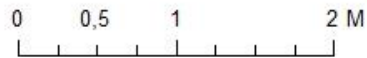
4.1. Fase I

4.1.1. Beschrijving van de sporen

De oudste sporen op de site waren een aantal kuilen in de moederbodem. Het gaat om sporen 18 en 19, beide in het westen van de werkput gelegen, ter hoogte van en deels onder de westelijke keldermuur S55. De bovenkant van de kuilen bevond zich op 3,62m TAW.

S18 was opgebouwd uit verschillende paarsig-grijze en roestgele lagen (zie figuur 16). De onderste hiervan, S38, was donker paarsig-grijs van kleur, bestond uit licht lemig zand en was vermengd met moederbodem. De bovenste laag bestond uit lichter paarsig grijs zand en was eveneens vermengd met moederbodem. S26 noch S38 bevatten zichtbare inclusies. Uit deze lagen werden geen vondsten gerecupereerd.

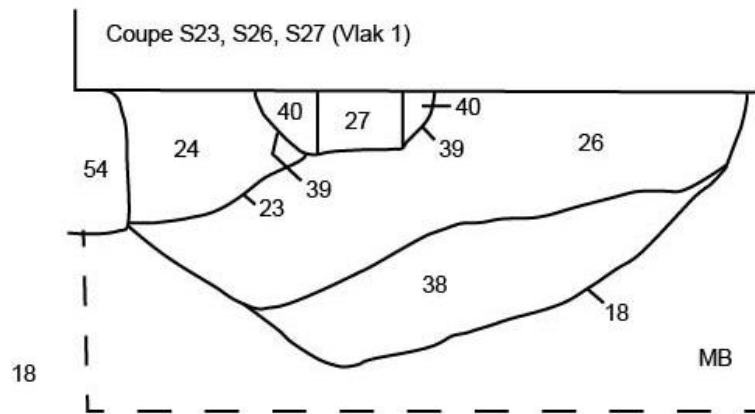
DEURNE - RIVIERENHOF



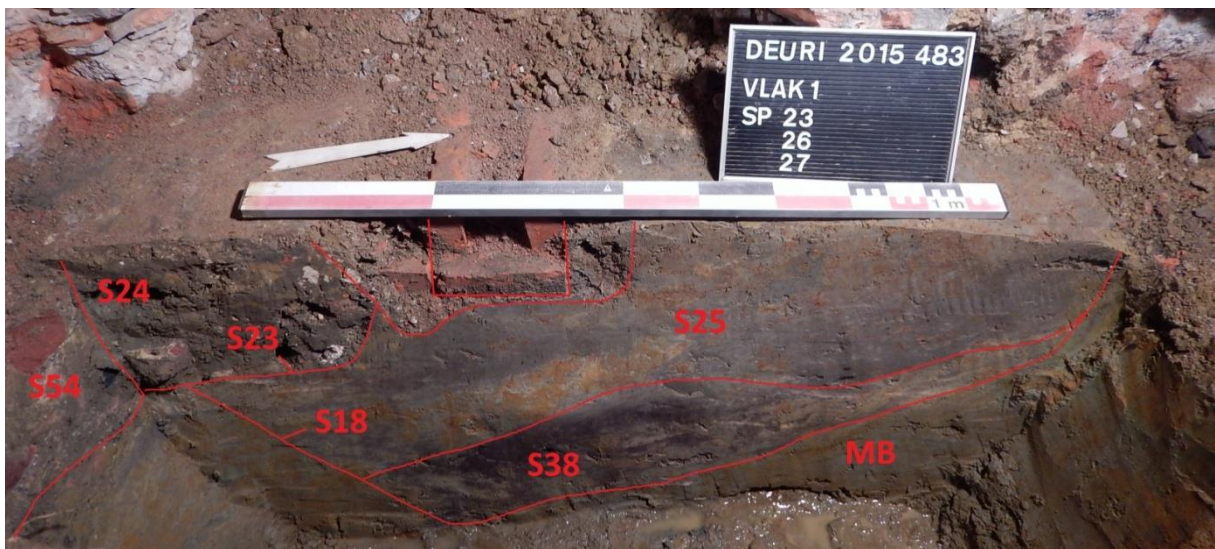
Legende

- | | | | | |
|------------|-----------------|------------------|------------------|----------|
| ▲ Hoogtes | --- Sleufwand | ■ fundering | ■ insteek | ■ muur |
| ◆ Boringen | --- Keldermuren | ■ fundering muur | ■ kuil | ▨ recent |
| — Coupes | | ■ goot | ■ laag | ■ vloer |
| | | | ■ willing gracht | |

Figuur 17 : Overzichtsplan



Figuur 18: Coupe op S23, S26 en S27

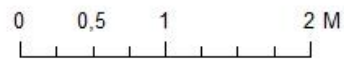
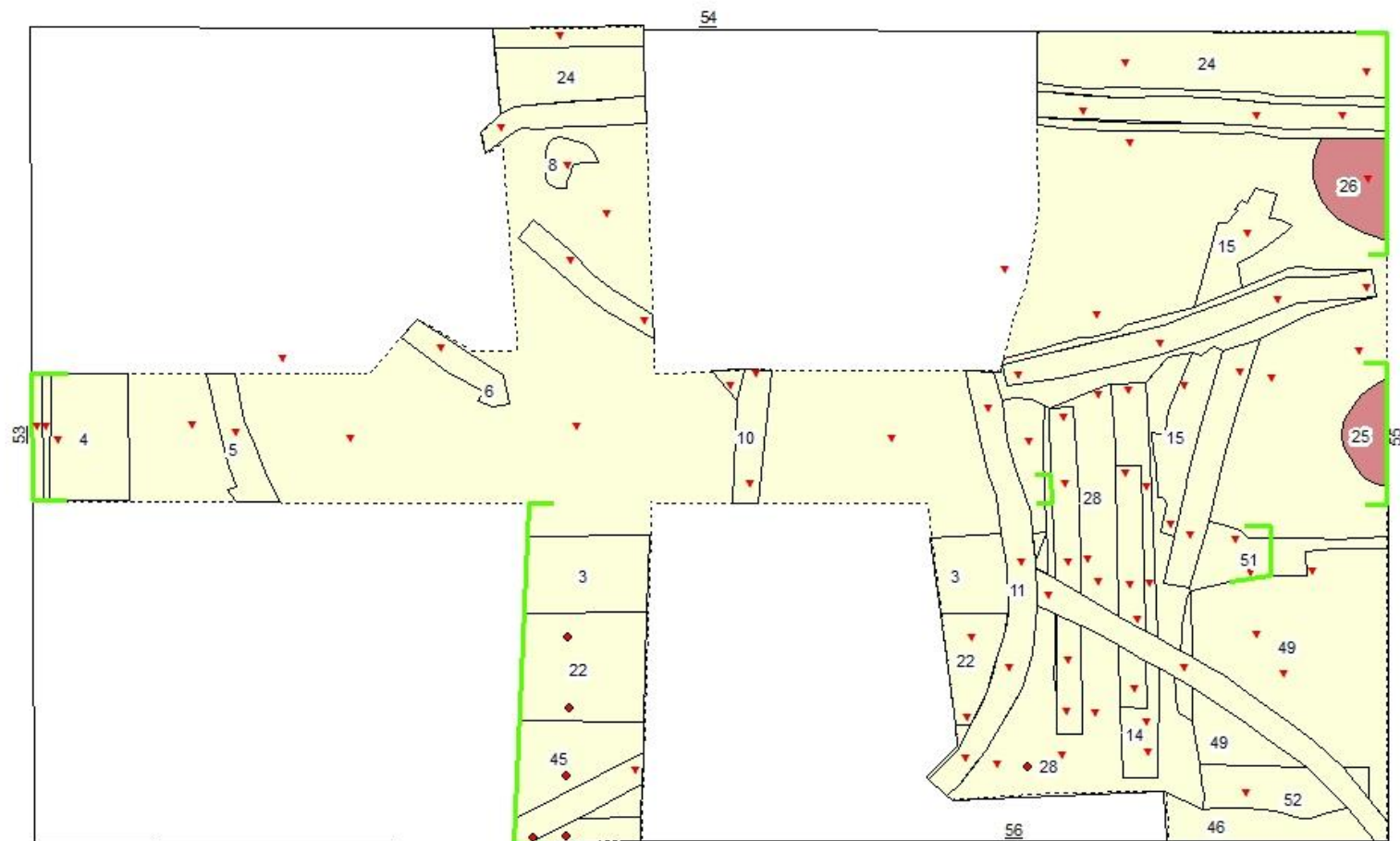


Figuur 19: S18 in coupe

S19 was een kuil met een vulling die uit twee lagen bestond (zie figuur 17). De onderste hiervan, S37, was een laag vrij homogeen zand met weinig houtskoolspikkels. De tweede kuilvullingslaag, S25, bestond uit donkergrijs, vrij egaal zandleem met vrij veel houtskoolspikkels.

DEURNE - RIVIERENHOF

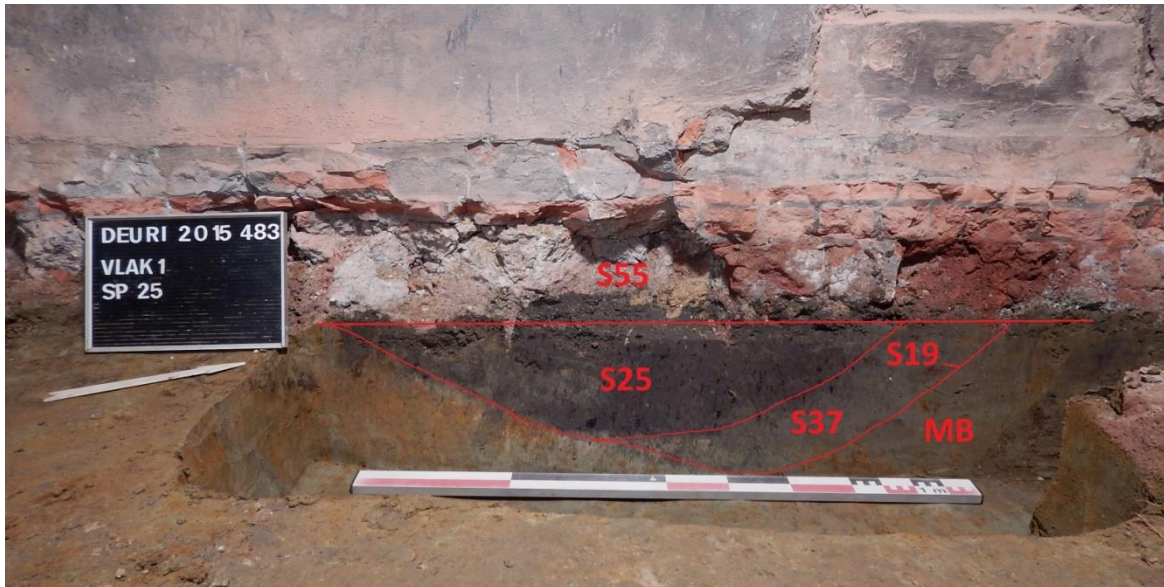
VLAK 1



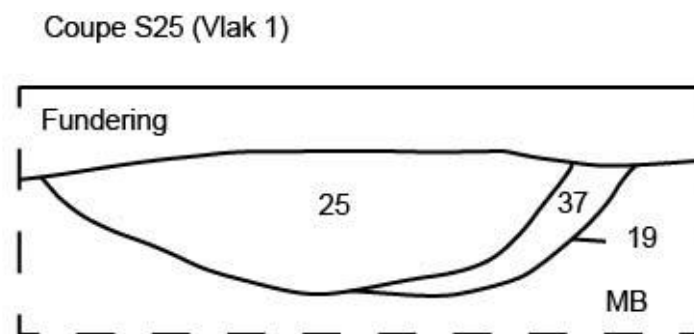
Legende

- ▲ Hoogtes
- ◆ Boringen
- Coupes
- Sleufwand
- Keldermuren
- Fase II & III
- Fase I

Figuur 20: grondplan fase I.



Figuur 21: S19 in coupe



Figuur 22: Coupe op S19.

4.1.2. Beschrijving van de vondsten

De onderste opvullingslaag van S19, S37, bevatte één aardewerkfragment (inventarisnr. 9). Het betrof een scherf in grijsbakkend aardewerk met veel mica aan het oppervlak en een oranje tot rode binnenzijde.

Uit S25 werd een houtskoolstaal verzameld (inventarisnr. 10).

4.1.3. Conclusie en datering

Beide kuilen dateren mogelijk uit dezelfde periode, op basis van de gerecupereerde scherf vermoedelijk uit de middeleeuwen. Hier zijn echter geen sluitende bewijzen voor. Het aardewerk is te beperkt om conclusies rond datering toe te laten. De houtskoolfragmenten gerecupereerd uit S25 kunnen gedateerd worden met de ¹⁴C-methode. Toch heeft ook deze methode zijn beperkingen. In de laag bevonden zich vrij veel houtskoolfragmenten en de kans is dus groot dat deze verbrand werden kort voor zij in de kuil belandden. Toch is dit geen zekerheid en de vraag is dan ook wát exact gedateerd zal worden.

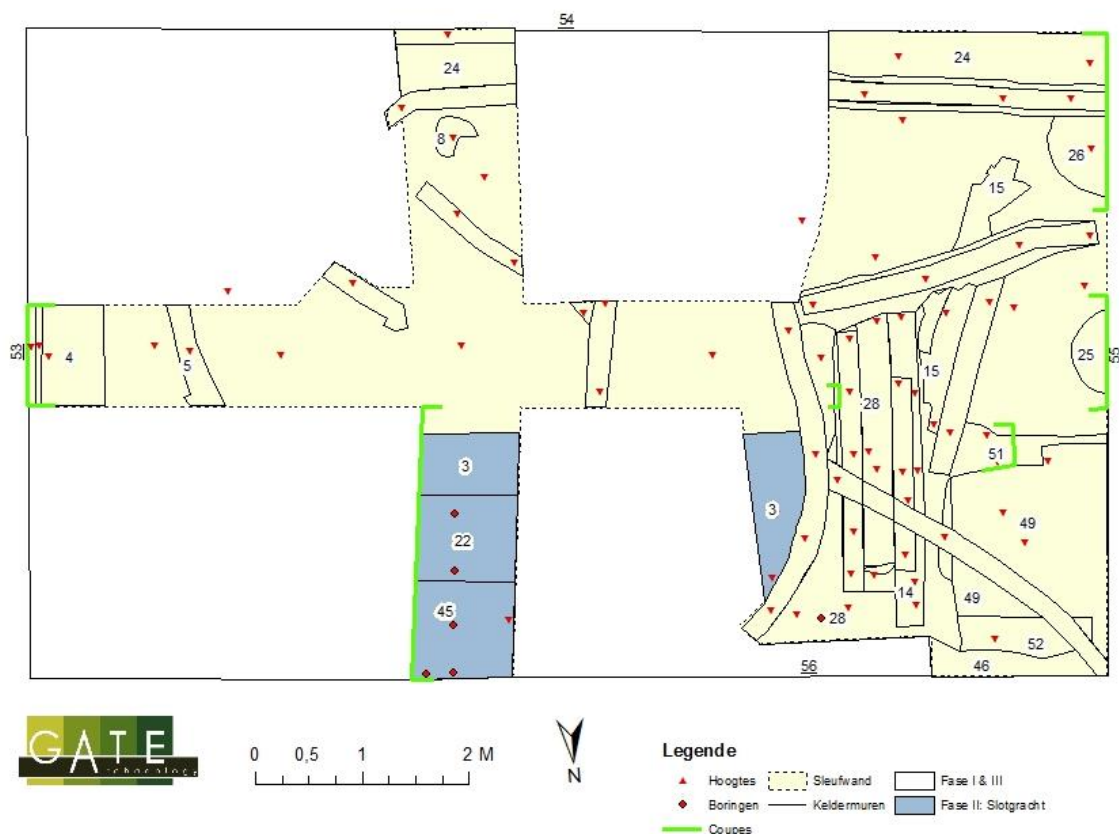
4.2. Fase II

Fase II houdt verband met de walgracht. In het onderzochte gebied werd een gedempte gracht aangetroffen en verschillende afvoergoten die daarmee in verband kunnen worden gebracht.

4.2.1. Beschrijving van de sporen

Een gedempte gracht liep van west naar oost dwars doorheen de kelderruimte, deels onder de noordelijke keldermuur door. Deze bestond uit interface S32 en dempingslagen S3, S22 en S45. De gracht werd gecoupeerd tot de verstoringsdiepte van de geplande werken, ca. 0,8m onder de oorspronkelijke keldervloer. Op deze diepte begon ook grondwater op te komen waardoor verder verdiepen geen optie was, ook niet plaatselijk. Hierdoor werd slechts een klein deel van de opbouw zichtbaar. Om het diepteprofiel te kunnen vervolledigen werd om de 0,5m geboord (zie figuur 23) maar deze leverden echter beperkte bijkomende informatie op. Dat was enerzijds te wijten aan puinige boringen lagen die zich plaatselijk op ca. 1,10m onder de keldervloer bevonden, en aan grondwater anderzijds.

De gracht was in de moederbodem ingegraven (S32) en op een later moment gedempt. Van deze demping getuigden lagen S3, S22 en S45 (zie figuren 18 en 19). S3 was een grijze, zandlemige laag, S22 had dezelfde textuur maar was geler, en S45 bestond uit grijs lemig zand met gele vlekken. Deze laag bevatte weinig brokjes kalkmortel en weinig spikkels houtskool.



Figuur 23: grondplan fase II met aanduiding van de verschillende lagen van de slotgracht in het blauw.

In het westen van de werkput, ter hoogte van de gootjes (zie verder) bevond zich S42, een grijze, 'vettige' laag lemig zand met houtskoolspikkels en -brokjes, kalkmortel- en

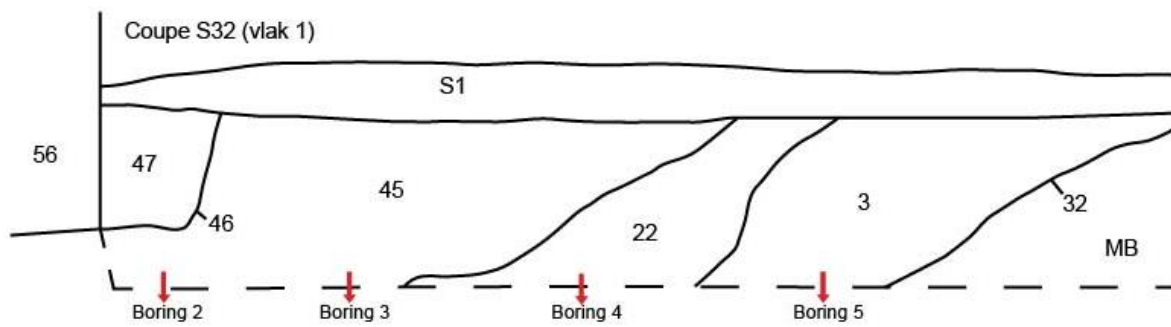
baksteenbrokjes, een kleine hoeveelheid schelpen (mossel en oester), leisteen en natuursteen. Door de vele gootjes en doorgravingen was deze laag moeilijk te interpreteren, maar mogelijk gaat het ook om een dempingslaag van de gracht.



Figuur 24: Dempingslagen van de gracht in vlak op 3,40m TAW



Figuur 25: Dempingslagen van de gracht in profiel tot op 3,20m TAW

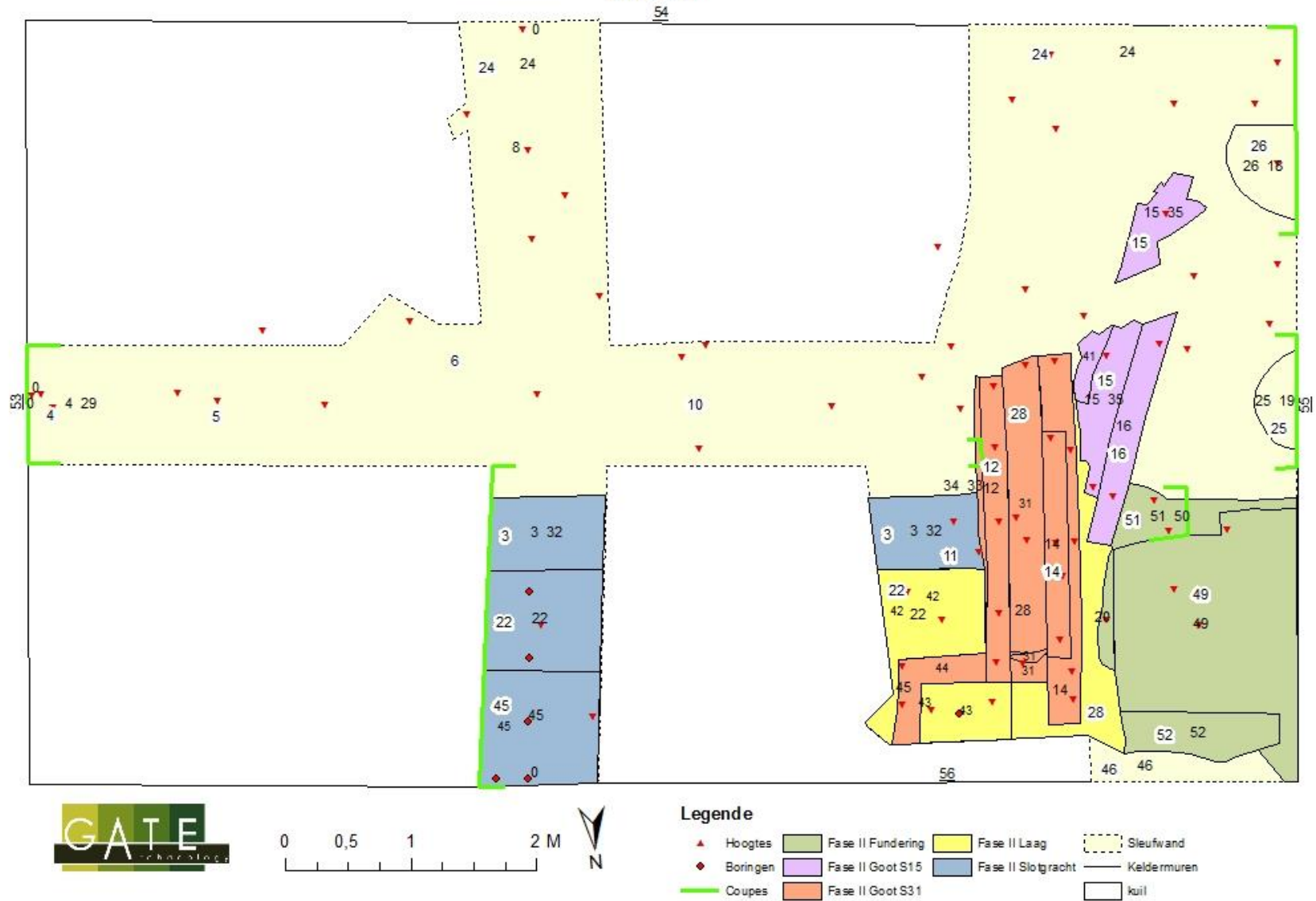


Figuur 26: Coupe op S32.

In het westelijk deel van de kelder bevonden zich restanten van afvoerkanaaltjes die in de richting van de gracht liepen. Het oudste hiervan had een ZZW-NNO-oriëntatie en bestond uit een fundering (S41), een vloer (S15) en twee zijmuurtjes (S16) (zie figuur 20). De constructie was volledig opgebouwd uit baksteen en een relatief zachte kalkmortel.

DEURNE - RIVIERENHOF

FASE II



Figuur 27: Grondplan van fase II met aanduiding van S31 in het oranje, S15 in het paars, fundering S49 in het groen, de slotgracht in het blauw en lagen S42, S43 en S28 in het geel.

De fundering (S41) was rechtstreeks op de moederbodem aangelegd en werd gevormd door een dikke laag vrij gele kalkmortel met witte kalkspikkels. Hierop bevonden zich een vloertje in klezoorverband (S15) en twee evenwijdige muurtjes waarvan de oorspronkelijke hoogte niet gekend is en waarvan enkel het westelijke bewaard was. De vloer bestond uit bakstenen (formaat 17,5x8,5x4,5cm) waarvan enkele deels geglaazuurd waren. Mogelijk gaat het om herbruik. Het gootje zakte licht richting slotgracht, ca. 0,08m over een afstand van 1m (van 3,62 naar 3,54m TAW).



Figuur 28: Afvoergoten S15 en S31



Figuur 29: S15 en S31

Goot S15 werd gedeeltelijk afgebroken (S35) voor de aanleg van een nieuwe, die bestond uit vloer S31 en zijmuurtjes S12 en S14 (zie figuren 21 en 22). Deze werd aangelegd op S42, een van de vermoedelijke dempingslagen van de gracht. De vloer S31 was opgebouwd uit baksteen (formaat: 17x8x4,5cm) in klezoorverband en was gemetst in een zeer harde mortel. Deze was zeer wit met grote kalkbrokjes. Onder de vloer bevond zich een dikke mortellaag en verhard zand, stabilisé of verharde moederbodem. De vloer zakte licht van zuid naar noord, ca 0,29m over een afstand van 2,5m (van 3,58 naar 3,29m TAW) en eindigde in het noorden in een bewerkte zandsteen (zie figuur 23). De zijmuren, S12 en S14 waren opgebouwd uit baksteen (formaat 17x8x4,5cm) in kruisverband waren rijkelijk bestreken met vrij witte, zeer harde kalkmortel. Deze muurtjes waren bewaard tot een hoogte van maximaal vier bakstenen, ongeveer 0,3m hoog.

Aan het noordelijke uiterste van de goot bevond zich op de vloer een lichtgrijs zuiver zandlaagje van enkele centimeters dik (S30), op enkele houtskoolspikkels na zonder zichtbare inclusies. Mogelijk is dit nog een oorspronkelijk inspoelingslaagje van het afvoerkanaal.



Figuur 30: Jongere afvoergoot (S12, 14, 31)



Figuur 31. Noordelijk uiteinde van gootje S31

In het noorden liep deze jongste goot uit in een U-vormige bakstenen structuur (S44) (zie figuur 24). Een van de zijden werd gevormd door muur S14, die nog 0,3m verder noordwaarts liep dan evenwijdige muur S12. De structuur vormde een geheel met de goot die waarschijnlijk op deze plek in de gracht uitliep. Omdat de geplande verstoringdiepte al bereikt was en er een probleem was van opkomend grondwater kon niet worden gepeild naar de diepte van deze constructie.

S43, een laag van groenbruin lemig zand met oxidatievlekken, baksteen- en kalkmortelbrokjes vulde de constructie op en liep ook tot over S44. Vermoedelijk is dit de laatste demping van de gracht. In deze laag (op 3,26m TAW) werd een boring gezet om te peilen naar de diepte en opbouw (boring 7). Deze bevestigde dat het inderdaad mogelijk om de opvulling van de gracht ging. Laag 43 zette zich voort tot een diepte van 0,32m. Daaronder wisselden groene, grijze en zwarte lagen elkaar af. Vanaf -0,40m (tot diepste punt boring op -1,33m) werden regelmatig schelpfragmenten aangetroffen. Tussen -0,7 en -0,85m bevond zich een zwarte laag met kleine puinbrokjes.



Figuur 32: Sporen 42, 43, 44

In de noordwestelijke hoek van de kelder bevond zich S49 (oorspronkelijk S20 genoemd). Het ging om een funderingsblok in baksteen (formaat 18x8x4,5cm) en sporadisch een tegel, dat vrij rommelig en onregelmatig was opgebouwd met een grijzige kalkmortel met vrij grote kalkbrokjes en veel kalkspikkels. De fundering werd vermoedelijk deels op de gedempte gracht gebouwd. Omwille van beperkingen van de kelder kon dit niet worden aangetoond, enkel de aanleg sleuf in de moederbodem was zichtbaar (aanleg sleuf en -vulling S50 en S51). Het is mogelijk dat wat de aanleg sleuf leek te zijn een kuiltje in de moederbodem was. Dit was niet te achterhalen. Er werd ook geen materiaal uit gerecupereerd.

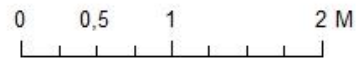
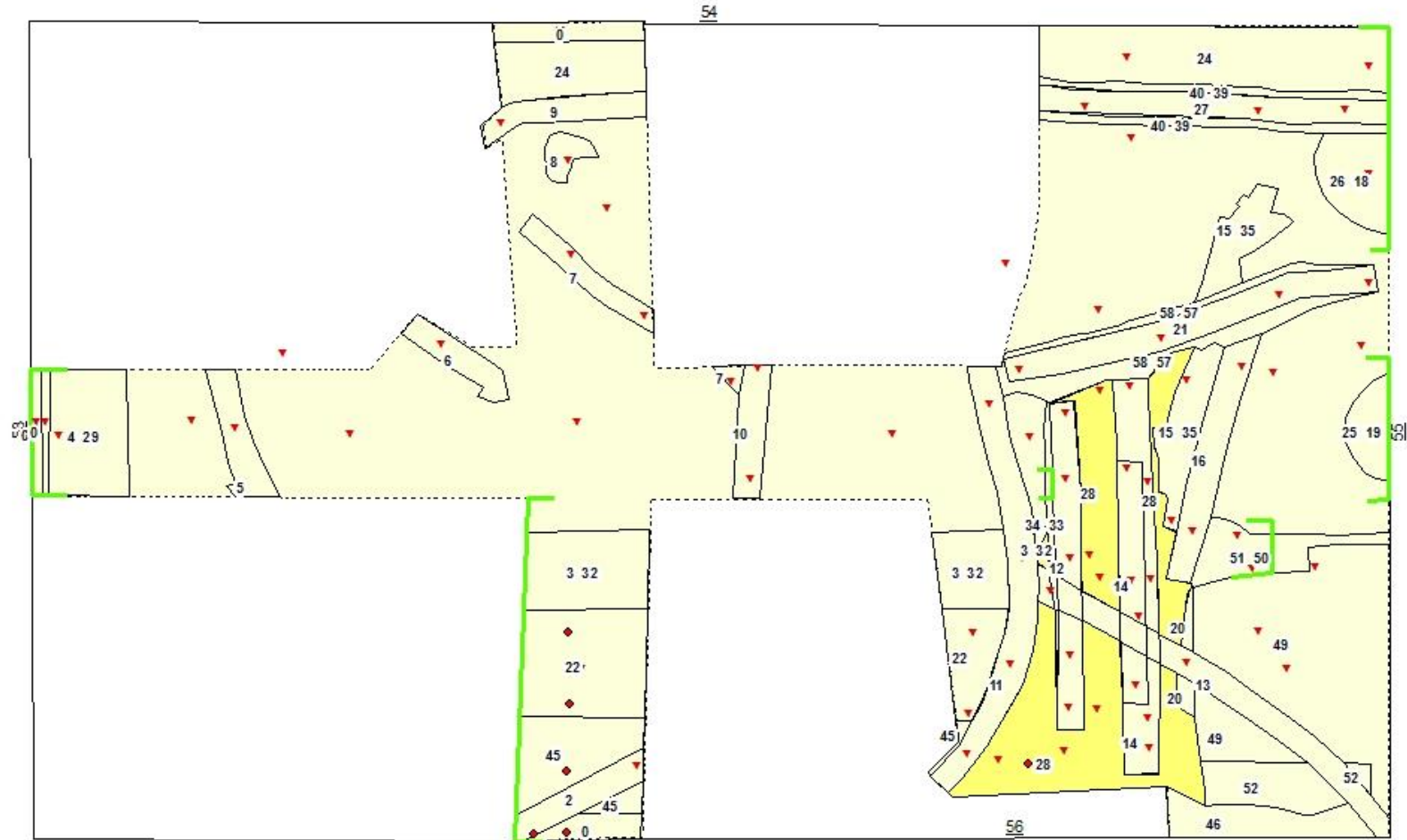


Figuur 33: Fundering S49

S28 ten slotte, was de laag die Fase II afsloot (zie Figuur 34). Deze bedekte alle voorheen beschreven sporen in het noordwestelijke kwartier van de kelder. De laag was een grijze, licht lemige zandlaag met daarin vrij weinig brokjes en spikkels kalkmortel, vrij weinig spikkels houtskool en enkele mosselschelpen.

DEURNE - RIVIERENHOF

FASE II : Spoor 28



Legende

- ▲ Hoogtes
- ◆ Boringen
- Coupes
- Fase I, II & III
- Fase II : S28
- - - Sleufwand
- Keldermuren

Figuur 34: Grondplan van vlak 1 met aanduiding van laag S28 in het lichtgeel.

4.2.2. Beschrijving van de vondsten

Ook uit deze fase kon maar weinig materiaal gerecupereerd worden. De vondsten kwamen voornamelijk uit de dempingslagen van de gracht (S3, S22 en S42) en uit laag 28.

S3, S22:

Uit deze lagen werden slechts twee kleine scherven (ca. 4cm²) gerecupereerd, beide vrij verweerd. Het gaat om één scherf grijs aardewerk met loodglazuur aan binnenzijde en één scherf rood aardewerk met loodglazuur aan binnen-en buitenzijde. De lagen bevatten ten slotte nog één fragment van een pijpensteeltje en een fragment dierenbot dat kapsporen vertoonde. Deze vondsten zijn te beperkt om de lagen waarin ze zich bevonden te kunnen dateren en zijn meer dan waarschijnlijk secundair gezien hun sterke verwerking.

S42:

Deze laag bevatte één verweerde scherf grijs aardewerk (ca. 6cm²) en verder voornamelijk glasfragmenten. Hieronder bevond zich een decoratief element (zie figuur 26).



Figuur 35: Glaselement uit S42 (Inventarisnummer 28)

S30:

Het zandlaagje in het jongste afvoergootje bevatte twee fragmentjes van een pijpensteeltje en een fragment industrieel wit aardewerk. Dit komt algemeen voor vanaf het einde van de 18^e eeuw en geeft dus een *terminus post quem* voor de depositie van de laag.

S28:

Ook deze laag bevatte voornamelijk glas, onder meer fragmenten van wijnflessen, een drinkglas en vensterglas.

Het aardewerk is zeer beperkt en bestaat uit een fragment van een grote bloempot (diameter 29cm)(inventarisnr. 4). Verder bevat de laag een oortje in industrieel wit aardewerk en een fragment van een pijpenkopje.

4.2.3. Conclusie en datering

Fase II van de werkput werd gekenmerkt door de aanwezigheid van de gracht, verschillende afvoerkanalen die naar de gracht liepen en een funderingsblok. Het vondstenmateriaal was eerder beperkt en leverde behalve een enkele *terminus post quem* op basis van industrieel wit aardewerk nauwelijks een houvast.

Gelukkig beschikken we wat betreft de bouwgeschiedenis van het kasteel over redelijk wat informatie uit historische bronnen. Ook de aanleg en heraanleg van de grachten om het bouwwerk is gedocumenteerd, zij het in beperkte mate.

Uit bronnen weten we dat een eerste stenen buitenhuis werd gebouwd in de eerste helft van de 16^e eeuw. Dit gebouw bevond zich samen met een bergschuur, boomgaard met fruitbomen en een kruidentuin binnen een grachtencomplex. In de 17de eeuw werd het kasteel volledig aangekocht door de professen en volledig gerenoveerd. Het kasteel was volgens afbeeldingen uit die periode volledig omgeven door water (zie figuur 9). In 1809 werd volgens de bronnen de noordelijke binnengracht gedempt in opdracht van Jean-Baptiste Cogels die het kasteel nogmaals volledig liet renoveren.

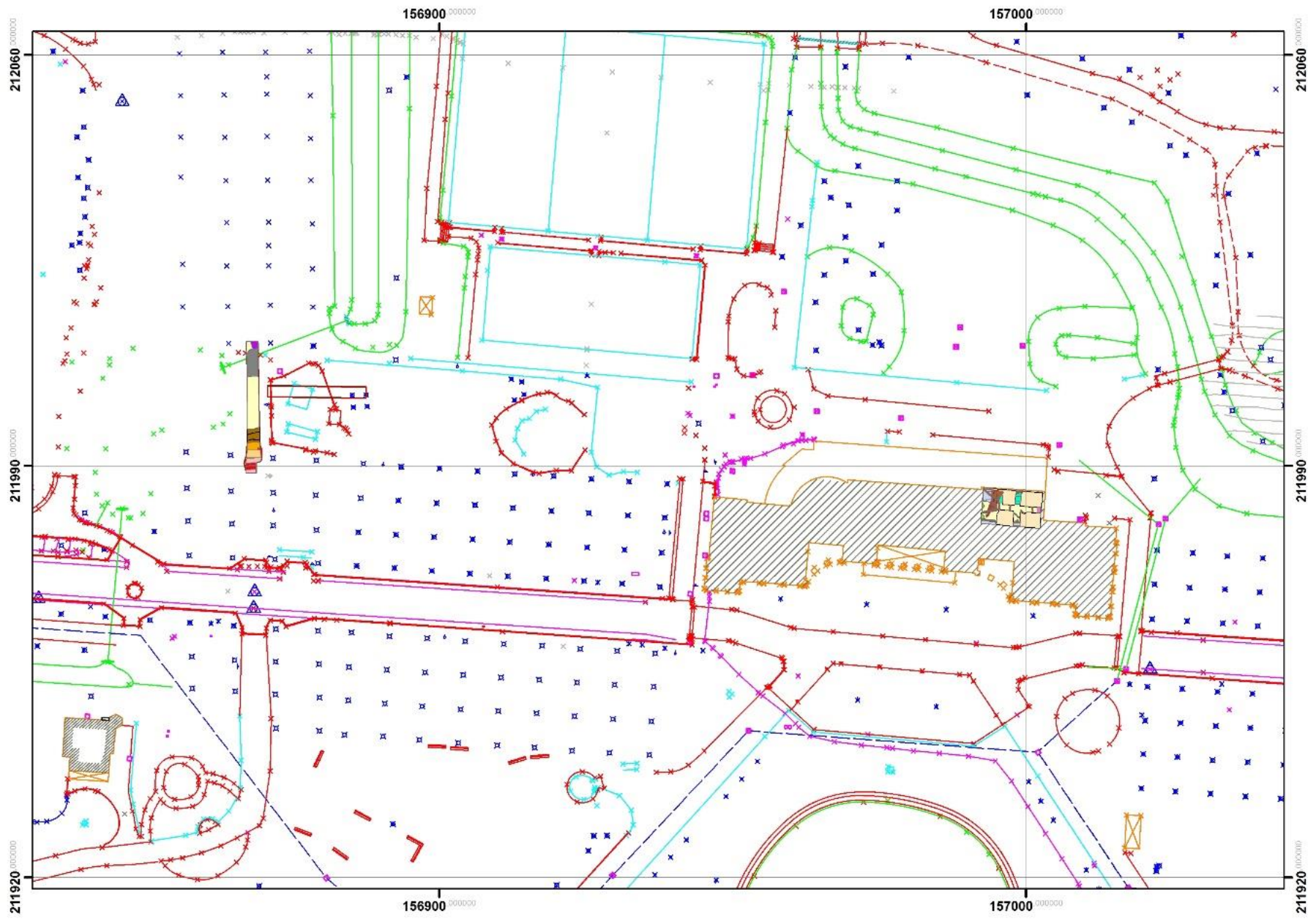
Hoewel er geen archeologisch bewijs kan geleverd worden voor een datering van de aanleg van de gracht die in de kelder werd aangesneden, moet deze mogelijk in de eerste helft van de 16^e eeuw gesitueerd worden. Mogelijk werd op een later tijdstip een deel van de gracht gedempt.

We kunnen er vanuit gaan dat de afvoerkanaaltjes in de gracht uitkwamen en dat dus het einde van het jongste kanaal, het enige dat bewaard werd, ook de aflijning van de gracht weergeeft. We stellen echter vast dat op het grondvlak de aflijning van de demping zich bijna twee meter meer naar het zuiden bevindt, en dat het jongste kanaaltje bovenop die dempingslagen lijkt te zijn gebouwd. Het profiel op de gracht toont ook aan dat de gracht al vanaf het begin een sterk dalend profiel kent. Het is dus mogelijk dat bij renovatiewerken op een tijdstip tussen de eerste helft van de 16^e eeuw en het begin van de 19^e eeuw een deel van de gracht gedempt werd en er toen verschillende afvoergoten van het omgrachte gebied naar de gracht werden geleid. Mogelijk gebeurde dit aan het einde van de 17^e eeuw toen de professen na aankoop van het kasteel grote renovatiewerken ondernamen (vanaf 1660). De beperkingen door de contouren van de kelder lieten niet toe deze hypothese hard te maken.

De laatste, definitieve demping zou dateren van 1809. Het zeer beperkte vondstenmateriaal, waaronder industrieel wit aardewerk, kan dit inderdaad bevestigen.

Ook het funderingsblok in de noordwestelijke kelderhoek is moeilijk te dateren als gevolg van het beperkte vondstenmateriaal. Wanneer we veronderstellen dat de gracht een rechtlijnig verloop had, zoals te zien is op het cartografisch materiaal, bevindt de eerste grachtfase zich zeker onder de fundering en is deze muur dus zeker jonger. Het bouwhistorisch onderzoek verwijst bovendien naar een natuurstenen fundering die zichtbaar is in de kelder en die terug te brengen moet zijn tot het 16^e-eeuwse kasteel. Deze fundering is opgebouwd uit baksteen en stamt dus meer dan waarschijnlijk uit een latere fase, mogelijk uit het einde van de 17^e eeuw, en mogelijk min of meer gelijktijdig met de aanleg van de jongste afvoergoot. Het is

alleszins weinig waarschijnlijk dat deze fundering dateert van de jongste grote renovatie van het kasteel onder Cogels.



Figur 36: projectie van het opgravingsplan GATE (2015) en opgravingsplan Monument (2012) ten opzichte van het opmetingsplan van de Provincie Antwerpen.

4.3. Fase III

Fase III is de meest recente fase waarin de bakstenen gootjes werden aangelegd en de huidige keldermuren werden gebouwd.

4.3.1. Beschrijving van de sporen

De keldermuren, S53, 54, 55, 56 dateren allemaal van na de demping van de gracht. De muren waren allemaal vrij ondiep gefundeerd.

De oostelijke keldermuur en tevens buitenmuur (S53) rustte op de moederbodem en was degelijk gebouwd en gefundeerd. Dit gold ook voor de zuidmuur S54. De westelijke (S55) en noordelijke (S56) muren waren binnenmuren en deze werden niet of nauwelijks gefundeerd. S55 werd bovenop het bakstenen funderingsblok (S49) aangelegd, restte verder slechts op een puinige laag. Hetzelfde geldt voor S56, die slechts op los puin gefundeerd leek. Geen enkele van de muren ging terug op ouder muurwerk of funderingen.

De jongste archeologische sporen bestonden uit een tiental gootjes die zich over de volledige oppervlakte van de werkput uitstrekten (zie figuur 27). S2, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 21, en 27 (met insteek en -vulling S39 en S40) waren afvoerkanaltjes in baksteen (formaat 18x8x4,5cm) zonder mortel die bestonden uit twee evenwijdige rijen baksteen op smalle kant, afgedekt door een baksteen op brede zijde. Hier en daar werd bouwmaterial herbruikt, zoals de gedetailleerde natuursteen die als afdekking diende voor gootje S5 (zie figuur 28). Deze was mogelijk afkomstig van een oudere fase van het kasteel. De gootjes hadden doorgaans geen vloer en waren rechtstreeks op de moederbodem aangelegd, of op de oudere archeologische sporen, en hadden meestal geen insteek. Enkel gootje S27 beschikte wel over een vloer, identiek aan de afdekking, en een insteek.



Figuur 37: Wirwar van afwateringsgootjes



Figuur 38: Herbruikt bouwelement in S5

4.3.1. Beschrijving van de vondsten

Er werden geen vondsten gedaan uit deze fase.

4.3.2. Conclusie en datering

Voor fase III kunnen we ons volledig op archiefbronnen baseren. De hele fase dateert in de 20de eeuw en de aanpassingswerken die toen werden ondernomen zijn goed gedocumenteerd. In de jaren '20 van de vorige eeuw werd een groot deel van de kelders aangelegd, net als het terras in cementtegels dat ook nu nog bestaat.

De gootjes werden aangelegd als oplossing voor de voortdurende vochtproblemen in de kelder die voornamelijk veroorzaakt werden door vochtinsijpeling. In 1928 werden voor de eerste keer aanpassingswerken uitgevoerd om dit probleem op te lossen (Thiers, 2011: 24) en het is dus waarschijnlijk dat we de aanleg van de gootjes in die periode moeten situeren.

DEURNE - RIVIERENHOF

VLAK 1



Figuur 39: Grondplan fase III.

5. Antwoorden op de onderzoeksvragen

- Wat is de aard, omvang, datering, en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?

De aangetroffen archeologische resten zijn onder te brengen in drie fasen. Uit een **eerste fase** dateren twee kuilen in de moederbodem. Een datering is vooralsnog niet mogelijk, maar vermoedelijk dateren zij uit de middeleeuwen.

Een **tweede fase** omvat de voormalige noordelijke binnengracht van het kasteel. Deze werd vermoedelijk uitgegraven in de loop van de 16^e eeuw. Op een later moment, mogelijk in de tweede helft van de 17^e eeuw, werd deze gedeeltelijk gedempt.

Er werden twee afwateringskanaaltjes blootgelegd waarvan de datering onzeker is. Het oudste werd afgebroken voor de aanleg van het jongste kanaal. Mogelijk illustreren zij de verschillende fasen van het gebruik van de binnengracht. Het jongste mondt uit in de gracht, in een U-vormige constructie die mogelijk de aflijning van de toenmalige oever van de gracht vertegenwoordigt.

De gracht werd definitief gedempt in 1809. Dit weten we uit historische bronnen en ook het beperkte archeologisch vondstenmateriaal spreekt dat niet tegen.

In een **derde fase** werden de huidige kelders en afwateringsgootjes aangelegd. Dit gebeurde in de jaren '20 van de vorige eeuw. De keldermuren gaan niet terug op oudere muren. De gootjes werden enkele jaren later aangelegd na aanhoudende vochtproblemen in de kelder.

De archeologische sporen waren algemeen vrij goed bewaard maar gaven zeer weinig archeologisch materiaal prijs. Daardoor was het niet altijd mogelijk een nauwkeurige datering te geven aan de verschillende opgegraven resten. Historische gegevens boden een kapstok voor de interpretatie en relatieve datering van de resten.

- Hoe verhoudt de site zich in zijn ruimere omgeving met betrekking tot de onderzochte periode(s)?

De sporen uit fase I zijn moeilijk te linken aan de ruimere omgeving. Mogelijk houden zij verband met de middeleeuwse activiteiten op het domein, toen er zich een pachthoeve bevond die voor het eerst werd vermeld in 1429. Het is voorbarig om hier verdere uitspraken over te doen.

De resten uit fase II en III zijn te linken met renovatie- en verbouwingswerken door de verschillende eigenaars tussen de tweede helft van de 16^e eeuw en het begin van de 20^e eeuw, respectievelijk door de professen, de familie Cogels en de provincie Antwerpen. De resten reflecteren niet de veranderende functie van het goed (agrarisch, *hof van plaisancie* tot religieus en ten slotte buitenhuis) maar tonen wel de wijzigingen in het grachtenstelsel rond het kasteel en de waterhuishouding in het algemeen.

- Zijn er sporen aanwezig? Zo ja, geef een beknopte omschrijving.

Ja, zie onderzoeksvraag 1

- Zijn de sporen natuurlijk of antropogeen?

Alle aangetroffen sporen zijn antropogeen.

- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?

Alle sporen zijn vrij goed bewaard. In de zone hebben relatief weinig bouwactiviteiten plaatsgevonden doorheen de tijd waardoor weinig resten ingrijpend verstoord werden.

- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?

De sporen uit fase I maken geen deel uit van een structuur.

De sporen uit fase II maken deel uit van de noordelijke binnengracht, twee afwateringskanaaltjes en een funderingsblok.

- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?

De sporen behoren vermoedelijk tot drie periodes: de oudste sporen zijn vermoedelijk middeleeuws, de sporen uit fase II behoren tot de Nieuwe Tijd en de sporen uit fase III ten slotte tot de Nieuwste Tijd.

- Wat is de waarde van elke vastgestelde archeologische vindplaats?

Het domein kent een lange geschiedenis die relatief goed gedocumenteerd is vanaf de 15^e eeuw. Toch levert dit onderzoek, hoewel in opgegraven volume eerder beperkt, meer inzicht in de verschillende bouwfases, in het functioneren van de gracht en in de waterhuishouding. Bovendien werden twee mogelijk middeleeuwse kuilen blootgelegd. Hoewel deze nog nauwkeuriger gedateerd dienen te worden en moeilijk te interpreteren zijn, tonen zij wel aan dat de activiteiten op de locatie van het kasteel Rivierenhof ook in de vroegere fasen een zekere vorm van continuïteit vertonen.

6. Conclusie en advies

In het kader van aanpassingswerken in de kelder van Kasteel Rivierenhof voerde een team van GATE tussen 30 november en 7 december 2015 een archeologische opgraving uit op de site. Bij de aanpassingswerken zou de keldervloer van het kasteel met 80cm verlaagd worden. Omdat de hiermee gepaard gaande ingrepen impact hebben op het bodemarchief werd door het Agentschap Onroerend Erfgoed een archeologische opgraving voorgeschreven om het archeologisch potentieel van het gebied te evalueren.

Bij de opgraving van het gebied werden drie fasen herkend. Twee kuilen uit die eerste fase dateren mogelijk uit de middeleeuwen maar hiervoor werden slechts heel weinig aanwijzingen gevonden. Een interpretatie van de kuilen is moeilijk te geven.

Fase II wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van de noordelijke binnengracht. Deze werd vermoedelijk in de eerste helft van de 16^e eeuw aangelegd toen er zich op de locatie een 'steenen huys' bevond. Behalve historische bronnen beschikken we niet over gegevens die deze datering bevestigen. Mogelijk werd bij herstellings- en verfraaiingswerken in de 17^e eeuw ook de gracht onder handen genomen en kwam de oever een anderhalve meter meer naar het noorden te liggen. Dit wordt gesuggereerd door een van de aangetroffen afvoerkanaaltjes (zie verder). In 1809 werd volgens de bronnen de noordelijke binnengracht gedempt door Jean-Baptiste Cogels die het kasteel volledig liet renoveren. Het zeer beperkte vondstenmateriaal, waaronder industrieel wit aardewerk, kan dit inderdaad bevestigen.

De afvoerkanaaltjes die werden aangetroffen zijn moeilijk te dateren door gebrek aan archeologisch vondstenmateriaal maar zij werden vermoedelijk aangelegd (en vervangen) tussen de eerste helft van de 16^e eeuw en het einde van de 18^e eeuw.

In de noordwestelijke kelderhoek werd, gedeeltelijk onder de westelijke keldermuur, een funderingsblok aangetroffen. Ook dit element is moeilijk te dateren door een gebrek aan vondstenmateriaal. Toch is het waarschijnlijk dat de eerste gracht zich onder de fundering bevindt en deze laatste dus jonger is. Mogelijk moet deze bakstenen fundering gedateerd worden op het eind van de 17^e eeuw. Het is ook mogelijk maar minder waarschijnlijk dat deze fundering dateert van de jongste grote renovatie van het kasteel onder Cogels.

Fase III, ten slotte, is te situeren in de jaren '20 van de vorige eeuw. In die periode werd een groot deel van de kelders aangelegd. In die kelders kampte men voortdurend met vochtproblemen en daarom werden al in 1928 werden voor de eerste keer aanpassingswerken uitgevoerd. Het netwerk van afvoergootjes dat werd aangetroffen dateert meer dan waarschijnlijk uit die periode.

Hoewel voor het huidige onderzoek slechts een klein volume werd opgegraven kwamen toch elementen naar voor die verduidelikend kunnen zijn voor het begrip van het domein. Ook in de toekomst zal het nuttig zijn de geplande werken te laten voorafgaan door een archeologisch onderzoek, vooral om meer klaarheid te scheppen over de vroegere fasen van het domein, waar tot op heden eerder weinig over geweten is.

7. Bibliografie

De Coninck, F. 1960, Bodemkaart van België: kaartblad Borgerhout 28E, 1:50.000. L.W.O.N.L, Brussel.

Jacobs, P., Louwye, S., Polfliet, T., Adams, R., Vermeire, S., & De Moor., G. 2001, Quartairgeologisch kaart, Vlaams gewest, kaartblad 15 Antwerpen, 1:50.000.

Rebmann P. 1997, Het Rivierenhof, Vijf Eeuwen Parkgeschiedenis. Tielt.

7.1. Onuitgegeven bronnen

Hendriks V. 2012, Archeologische opgraving Deurne Rivierenhof. Monumentrapport, Ingelmunster, 57p.

Thiers L. 2011, Kasteel Rivierenhof, Deurne. Bouwhistorische studie. Intern Rapport Dienst Erfgoed – Provincie Antwerpen.

Van Der Meij L., 13/05/2015. Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Antwerpen, Rivierenhof, Kelder.

7.2. Internetbronnen

Databank Ondergrond Vlaanderen, bodemverkenner : www.dov.vlaanderen.be (03/04/2015)

<http://cai.erfgoed.net/> (14/12/2015)

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/120655> (11/12/2015)

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/120701> (11/12/2015)

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/12762> (11/12/2015)

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/122215> (11/12/2015)

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/11332> (11/12/2015)

http://www.provincieantwerpen.be/content/dam/provant/dvt/Groendomeinen-Regio-Antwerpen/pgra-rivierenhof/RH_AlgemeneWandeling_2014.pdf (11/12/2015)

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/11279> (11/12/2015)

<http://www.kvns.be/landschappen-parken-deurne-1/> (11/12/2015)

7.3. Foto's:

<http://www.provincieantwerpen.be/aanbod/dvt/rivierenhof/eten-en-drinken/kasteel-rivierenhof.html> (10/12/2015)

Lijst van figuren

Figuur 1: Situering projectgebied binnen Vlaanderen.....	6
Figuur 2 : Situering van het Provinciaal Groendomein Rivierenhof op de topografische kaart..	6
Figuur 3 : Situering van perceel 54f (Kasteel Rivierenhof) op de kadasterkaart binnen het provinciaal groendomein.....	7
Figuur 4 : Architecturaal plan met het projectgebied binnen de kelders van het Kasteel Rivierenhof.	7
Figuur 5 : De quartairgeologische kaart in de omgeving van Kasteel Rivierenhof (gele prikker) (Jacobs et al., 2001).....	8
Figuur 6 : De bodemkartering rondom het domein Rivierenhof (De Coninck, 1960: kaartblad Borgerhout 28E). De locatie van het kasteel is in het geel aangeduid.....	9
Figuur 7 : De Popp-kaart (1:5000) met de originele bodemkartering er op geplot. Het restaurantgebouw is rood omljnd en de wateroppervlakte met blauw.....	9
Figuur 8: Aanduiding van de archeologische vindplaatsen in Deurne per periode (© Centraal Archeologische Inventaris 15/12/2015)	13
Figuur 9 : Het Rivierenhof voor de verbouwingen van 1660 (Thiers, 2011: 6).	16
Figuur 10 : Het Rivierenhof met huistoren op het plan van Deurne door P. Verbiest in 1662 (Thiers, 2011: 7).....	17
Figuur 11 : Het Rivierenhof (centraal) op de Ferrariskaart (© Koninklijke bibliotheek van België).	18
Figuur 12 : Het Rivierenhof bij de openbare verkoop in 1776 volgens Stijnen (Rebmann, 1997: 95).....	18
Figuur 13 : Kelderplan uit 1927 (Provinciearchief Antwerpen; Thiers, 2011: 22)	19
Figuur 14 :Aanduiding van de archeologische vindplaatsen in het Domein Rivierenhof per periode (© Centraal Archeologische Inventaris 15/12/2012).	20
Figuur 15: Coupe op S23, S26 en S27	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Figuur 16: S18 in coupe	26
Figuur 17: grondplan fase I.	27
Figuur 18: S19 in coupe	28
Figuur 19: Coupe op S19.	28
Figuur 20: grondplan fase II met aanduiding van de verschillende lagen van de slotgracht in het blauw.	29
Figuur 21: Dempingslagen van de gracht in vlak op 3,40m TAW	30
Figuur 22: Dempingslagen van de gracht in profiel tot op 3,20m TAW	30
Figuur 23: Coupe op S32.	31
Figuur 24: Grondplan van vlak 3 met aanduiding van de gootjes S31 en S15 in het donkergroen en fundering S49 in het paars.	32
Figuur 25: Afvoergoten S15 en S31	33
Figuur 26: S15 en S31	34
Figuur 27: Jongere afvoergoot (S12, 14, 31)	35
Figuur 28. Noordelijk uiteinde van gootje S31	36
Figuur 29: Sporen 42, 43, 44.....	37
Figuur 30: Fundering S49	38
Figuur 31: Grondplan van vlak 1 met aanduiding van laag S28 in het lichtgeel.	39
Figuur 32: Glaselement uit S42 (Inventarisnummer 28)	40
Figuur 33: projectie van het opgravingsplan GATE (2015) en opgravingsplan Monument (2012) ten opzichte van het opmetingsplan van de Provincie Antwerpen.	43
Figuur 34: Wirwar van afwateringsgootjes	44
Figuur 35: Herbruikt bouwelement in S5	45
Figuur 36: Grondplan fase III.....	46

BIJLAGE 1 : fotolijst

Details foto	Beschrijving	Aantal foto's
DEURIV15 - Vlak 2 - Spoor 3 - Boring 1	Boring	4
DEURIV15 - Vlak 2 - Spoor 32 - Boring 2	Boring	4
DEURIV15 - Vlak 2 - Spoor 32 - Boring 3	Boring	7
DEURIV15 - Vlak 2 - Spoor 32 - Boring 4	Boring	3
DEURIV15 - Vlak 2 - Spoor 32 - Boring 5	Boring	5
DEURIV15 - Vlak 2 - Spoor 32 - Boring 6	Boring	2
DEURIV15 - Vlak 3 - Spoor 43 - Boring 7	Boring	8
DEURIV15 - Vlak 1 - Spoor 25 - Coupe A	Coupe/Profiel	4
DEURIV15 - Vlak 1 - Spoor 26, 23 - Coupe A	Coupe/Profiel	8
DEURIV15 - Vlak 1 - Spoor 32 - Coupe A	Coupe/Profiel	7
DEURIV15 - Vlak 1 - Spoor 33, 12, 34 - Coupe A	Coupe/Profiel	3
DEURIV15 - Vlak 1 - Spoor 4 - Coupe A	Coupe/Profiel	2
DEURIV15 - Vlak 1 - Spoor 50, 51 - Coupe A	Coupe/Profiel	8
DEURIV15 - Vlak 2 - Spoor 31 - Detail glazuur	Detail	1
DEURIV15 - Vlak 2 - Spoor 31 - Natuursteen	Detail	11
DEURIV15 - Vlak 2 - Spoor 42 - Natuursteen	Detail	4
DEURIV15 - Vlak 2 - Spoor 5 - Natuursteen	Detail	6
DEURIV15 - Vlak 1 - Spoor 1	Spoor	4
DEURIV15 - Vlak 1 - Spoor 49	Spoor	13
DEURIV15 - Vlak 2 - Spoor 28	Spoor	6
DEURIV15 - Vlak 2 - Spoor 3	Spoor	4
DEURIV15 - Vlak 2 - Spoor 31	Spoor	13
DEURIV15 - Vlak 3 - Spoor 43, 44	Spoor	5
DEURIV15 - Vlak 1 – Overzicht	Vlak / Overzicht	34
DEURIV15 - Vlak 2 - Overzicht Spoor 14, 20, 31	Vlak / Overzicht	25
DEURIV15 - Vlak 2 - Overzicht Spoor 42, 43, 44	Vlak / Overzicht	7
DEURIV15 - Vlak 1 - Spoor 20 - Detail natuursteen	Werkfoto	4
DEURIV15 - Vlak 1 - Spoor 49 - Vrijleggen	Werkfoto	1
DEURIV15 - Vlak 2 - Overzicht Boringen 1 t.e.m. 6	Werkfoto	2
DEURIV15 - Vlak 2 - Spoor 42, 43	Werkfoto	4
DEURIV15 - Vlak 2 - Spoor 50, 51	Werkfoto	2
DEURIV15 - Vlak 2 - Zicht op spoor 49 na uithalen spoor 51	Werkfoto	8
DEURIV15 - Vlak 3 - Overzicht na afbraak Spoor 31	Werkfoto	9

BIJLAGE 2 : sporenlijst

BIJLAGE 3: vondstenlijst

Spoor	Categorie	Beschrijving	Sporen die ouder zijn	Sporen die jonger zijn	Vondstnr's
1	Laag	Stabilisélaag. Grijzig gele laag puinig zandleem. Inclusies: spikkels kalkmortel (KM) en houtskool (HK). Toplaag.		2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 40, 55, 58	1, 2
2	Muur	Gootje in baksteen (BS). BS-formaat 18x8x4,5cm. Geen mortel. 2 rijen BS op smalle kant vormen de wand, afgedekt door BS op brede zijde. Geen vloer.	47	1	
3	Laag	Grachtvulling. Grijs zandlemige laag.	32	22	13, 26
4	Laag	Vulling aanleg sleuf oostelijke kelder muur. Donkergrijs zandleem. Weinig inclusies: aantal brokken BS.	53	1	
5	Muur	Gootje in BS. BS-formaat 18x8,5x4,5cm. Bevat herbruikte BS en een getailleerde natuursteen als afdekking. Geen mortel. Zie beschrijving S2.	MB	1	
6	Muur	Gootje in BS. BS-formaat 17,5x8x5cm. Zie beschrijving S2.	MB	1	
7	Muur	Gootje in BS. BS-formaat 18x8x5cm. Geen mortel. Zie beschrijving S2. Komt uit in gootje S10.	MB	1	
8	Vloer	Modern cementen vloerelement.	MB	1	
9	Muur	Gootje in BS. BS-formaat 18x8,5x5cm. Geen mortel. Zie beschrijving S2.	MB	1	
10	Muur	Gootje in BS. BS-formaat 17,5x8,5x4,5cm. Geen mortel. Zie beschrijving S2.	MB	1	
11	Muur	Gootje in BS. BS-formaat 18x8x4,5cm. Geen mortel. Zie beschrijving S2.	28	13	
12	Muur	Muur in BS, kruisverband. Formaat: 17x8x4,5cm. Rijkelijk bestreken met vrij witte, zeer harde KM. Oostmuur van gootje.	31	30	21
13	Muur	Gootje in BS. Formaat: 17,5x8x4,5cm.	11	1	
14	Muur	Muur in BS. Hoort bij muur S12 (evenwijdig) en vloer S31. BS-formaat: 17,5x8x4,5cm. Zeer harde KM, zeer wit met grote kalkbrokjes.	31	30	
15	Vloer	BS-vloer van gootje. BS-formaat: 17,5x8,5x4,5cm. Verband? Enkele deels geglazuurde BS (hergebruik). Gelige KM met witte spikkels.	41	16	3
16	Muur	BS-muur. BS-formaat: 17,5x7,5x4,5cm. Zakt sterk naar noorden toe.	15	35	
17					
18	Interface	Kuil in moederbodem	MB	38	
19	Interface	Kuil in moederbodem	MB	37	
20	Muur	BS-muur. Gelijk aan S49. Fundering. Zie beschrijving S49.	50	51, 52	
21	Muur	Gootje in BS. BS-formaat 17,5x8,5x4,5cm. Geen mortel. Zie beschrijving S2. In verbinding met gootje S11.	57	58	
22	Laag	Dempingslaag gracht. Gele, zandlemige laag.	3	45	13, 26
23	Interface	Aanleg sleuf zuidmuur	26	54	
24	Laag	Vulling aanleg sleuf zuidmuur. Zeer puinig zand.	54	39	
25	Laag	Kuilvulling. Donkergrijs, vrij egaal zandleem, vrij weinig HK-spikkels.	37	55	10
26	Laag	Vulling van kuil in MB. Licht blauwig grijs lemig zand met oxidatievlekken en vermengd met MB.	38	23	

27	Muur	Gootje in BS. BS-formaat 18x8,5x4,5cm. Geen mortel. Zie beschrijving S2. Dit gootje heeft wél een vloer.	39	40	
28	Laag	Grijze, licht lemige zandlaag. Inclusies: vrij weinig brokjes en spikkels KM, vrij weinig spikkels HK, weinig mosselschelpen.	30, 42	11	4, 5, 6, 7, 30, 31, 32, 33
29	Interface	Aanleggleuf oostelijke keldermuur	MB	53	
30	Laag	Lichtgrijze zuivere zandlaag. Inclusies: weinig spikkels HK	12, 14	28	8, 27
31	Vloer	BS-vloer van gootje. BS-formaat: 17x8x4,5cm. Klezoorverband. Zeer harde mortel, zeer wit met grote kalkbrokjes. Onderaan dikke mortellaag en verhard zand, stabilisé of verharde MB.	34	12, 14	15, 22
32	Interface	Insteek kasteelgracht in MB	MB	3	16, 17
33	Interface	Aanleggleuf muur S12	35	34	
34	Laag	Vulling aanleggleuf S33. Donkergrijs licht lemig zand. Inclusies: weinig brokjes KM, weinig brokjes BS.	33	31, 44	
35	Interface	Afbraak vloer S15 voor aanleg gootje S12, 14, 31.	16	33	
36	Interface	Afbraak vloer S15 voor aanleg gootje S21.	16	57	
37	Laag	Laag in kuil S19. Lichtgrijs, vrij homogeen zand, zeer weinig spikkels HK.	19	25	9
38	Laag	Kuilvulling. Paarsig grijs licht lemig zand. Vermengd met MB. Gevlekt voorkomen.	18	26	
39	Interface	Aanleggleuf gootje S27	24	27	
40	Laag	Vulling aanleggleuf gootje S27. Zeer puinig zand.	27	1	
41	Muur	Fundering gootje. Recuperatiestenen (met glazuur), formaat ?x8x4,5cm. Dikke laag geelwitte KM.	48	15	
42	Laag	Grijze, 'vettige' laag lemig zand. Inclusies: HK-spikkels en -brokjes, KM- en BS-brokjes, schelpresten (mossel en oester), leisteen, natuursteen.	45	28	11, 12, 18, 25, 28, 29
43	Laag	Vulling binnen muurtje S44 (lag er ook bovenop). Groenbruin lemig zand met Fe-vlekken, BS- en KM-brokjes.	44	28	19, 20
44	Muur	BS-muur in L-vorm. Formaat: 17x8x4cm. Staat in verband met NS-boordsteen van gootje S31.	34	43	
45	Laag	Dempingslaag gracht. Grijs lemig zand met gele vlekken. Weinig KM-brokjes, weinig HK-spikkels.	22	42, 46	
46	Interface	Aanleggleuf keldermuur	45	56	
47	Laag	Vulling aanleggleuf keldermuur. Zeer puinig zand.	56	2	
48	Laag	Opmaaklaag vloer S15. Grijze zandleem met gefragmenteerd puin, KM-brokjes en HK-spikkels.	MB	41	14
49	Muur	Funderingsblok kasteel in BS en harde KM. Vrij rommelig en onregelmatig gemetst. Formaat BS: 18x8x4,5cm. Grijzige KM met grote kalkbrokjes en veel kalkspikkels. Bevat sporadisch tegelfragmenten. Zie ook S20.	50	51, 52	23, 24
50	Interface	Aanleggleuf fundering S49	MB/45	49	
51	Laag	Vulling aanleggleuf S49. Licht gelig grijs zand met gele vlekken. Weinig HK-spikkels en klein aantal schelpfragmenten.	49	1	

52	Vloer	Mogelijk deel van fundering S49. Dit deel is vlakker en regelmatiger dan rest fundering. Formaat BS 18x8x4,5cm.	49	1	
53	Muur	Oostelijke keldermuur	29	4	
54	Muur	Zuidelijke keldermuur	23	24	
55	Muur	Westelijke keldermuur	25		
56	Muur	Noordelijke keldermuur	46	47	

Inv. Nr	Spoornr	Materiaal-soort	Technische groep	Object	Versiering	Datering	Wanden	Randen	Bodems	Oren	Aantal Andere	Aantallen Totaal	Gewicht: gram	Soort Monster	Verzamelwijze	Opmerkingen	Conservatie-info	Doosnummer	
1	1	Bot	Dierlijk bot								1	1	23		schaven				
2	1	Aw	Rood geglazuurd AW				2					2	18		schaven	Vrij verweerd			
3	15	Monster	Rode Baksteen												Baksteenstaal				
4	28	Aw	Rood					1				1	247		schaven	Bloempot. Versierd (ingesneden patroon) onder de rand			
5	28	Glas	Bruin glas	Fles			4	2	3				9		schaven	Wijnflessen (?)			
6	28	Aw	Rode Baksteen								1	1	215		schaven	Geglazuurde baksteen			
7	28	Bot	Dierlijk bot								6	6	34		schaven	Enkele met kapsporen (consumptie)			
8	30	Aw	Wit aardewerk									1	1		schaven	Industrieel wit			
9	37	Aw	Grijs				1					1	14		lithalen tweede helft	Binnenzijde scherf oranje rood. Veel mica aan oppervlak			
10	25	Monster	Houtskool (HK)												Houtskoolstaal				
11	42	Glas	Wit (transparant) glas	Drinkglas					1			1	46		schaven	geribbeld wit glas. Relatief veel hele kleine luchtbelletjes			
12	42	Metaal	Cu- leg. / koperlegering								1	1	4		schaven	meubelbeslag?			
13	3, 22	Aw	Rood				3					3	14		couperen	1 scherf grijs met loodglazuur aan binnenzijde, 1 scherf rood met loodglazuur aan binnen-en buitenzijde, 1 pijpensteeltje. Alles vrij sterk verweerd.			
14	48	Glas	Bruin glas				2					2	16		schaven				
15	31	Monster	Rode Baksteen												Baksteenstaal				
16	32	Schelp					1	1				2	2				Uit boring 4, ca -110cm		
17	32	Bot	Dierlijk bot								2	2	4				Uit boring 4, ca -70cm. Stukje dierlijk bot en schelp		
18	42	Bot	Dierlijk bot								1	1	26		schaven				
19	43	Monster													Zeefstaal		Uit boring 7. -70 tot -85cm		
20	43																		
21	12	Monster	Rode Baksteen												Baksteenstaal				
22	31	Monster	Rode Baksteen												Baksteenstaal				
23	49	Aw	Grijs				2					2	148				Tegel of recipient? Niet herkenbaar. Ingemetst in fundering S49		
24	49	Monster	Rode Baksteen												Baksteenstaal				
25	42	Aw	Grijs				1					1	11		schaven				
26	3, 22	Bot	Dierlijk bot									1	16		couperen	Dierlijk bot met kapsporen (consumptie)			
27	30	Aw	Wit aardewerk	Pijpensteel							2	2	1						
28	42	Glas						1				1	42		schaven	Materiaal niet duidelijk. Ornamenteel stuk.			
29	42	Glas	Groen glas	Fles			1					1	11		schaven	Rechte wanden (niet afgerond). Vrij veel luchtballen			
30	28	Aw	Witbakkend AW	Pijpenkop				1				1	4		schaven	Licht versierd aan de rand			
31	28	Aw	Witbakkend AW							1		1	15		schaven	Industrieel wit			
32	28	Glas	Wit (transparant) glas	Vensterglas				2				2	5		schaven	Vensterglas. 1 van de scherven met ingeslepen versiering			
33	28	Glas	Wit (transparant) glas					1				1	6		schaven				